

Universal Journal of Theology

e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2020 (Aralık/December)

ANNE BABA TUTUMLARI VE AİLEDE ÇOCUĞUN DİNİ GELİŞİMİ

*Effects of Parents' Attitudes and Affairs On Children's
Religious Development*

Hayati TETİK

Dr. Öğr. Üyesi Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Din Eğitimi
Bilim Dalı

Assistant Dr., Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Islamic Studies,
Religious Education, Ağrı/Turkey

hayati_tetik@hotmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-6131-0272>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 07/10/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 23/11/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 31/12/2020

Atıf/Citation: Tetik, Hayati. "Anne Baba Tutumları ve Ailede Çocuğun Dini Gelişimi".
Universal Journal of Theology 5/2 (2020): 135-171.

Anne Baba Tutumları ve Ailede Çocuğun Dini Gelişimi

Öz

Bireyin gelişim dönemleri içerisinde en önemli ve etkili çocukluk dönemidir. Bu dönemin temeli de ailede atılmaktadır. Doğumdan itibaren çocuğun kişiliğinin ilk önce aile daha sonra da okul ve sosyal çevrenin tesiriyle biçimlendiği düşünülürse, ailenin önemi ortaya çıkacaktır. Ailelerin çocuklara karşı başlıca vazifelerinden biri, onların din eğitimidir. Zira fitrattan gelen dini duygu çocukluk döneminde duygusalardan zihinsel, somuttan soyuta doğru gelişir. Bu inanma ihtiyacı ve din duygusunun doğru bir eğitimle desteklenmesi bireyin ilerleyen yaşlarında din algısını ve dine karşı tutumunu etkileyecektir. Bu bağlamda, anne baba tutumu, çocuğun kişilik gelişiminin yanında dini gelişimi ve yetişkinlik dönemindeki dindarlığı üzerinde de farklı etkiler bırakacağından, çocuğun diğer gelişim özellikleriyle birlikte, dini gelişim özelliklerinin de bilinmesi gereklidir. Bu araştırmada; otoriter, koruyucu, ilgisiz, reddedici, mükemmeliyetçi, dengesiz ve demokratik olarak sınıflandırılan anne-baba tutum ve davranışları çerçevesinde incelenmiştir. Ayrıca çocukların aileleri örnek almalarında hangi faktörlerin etkili olduğu ve aile içi dini unsurların etkileri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, tutum, aile, çocuk, dini duygu.

Effects of Parents' Attitudes and Affairs On Children's Religious Development

Abstract

The most important and most effective period in an individual's development process is childhood. The basis of this period is the family. No matter how good is the family, the society is expected to be good accordingly. Families who raise their children from birth to adulthood give them a perspective on life. Because parents' attitudes and behaviors towards their children can have a mental and psychological effect, and can be classified as authoritarian, protective, irrelevant, refusing, perfectionist, unbalanced and democratic. In this study, it is tried to be determined which factors are effective in children's modelling of their parents, and the place of learning through modelling was tried to be taken into consideration in the religious socialization. Families should therefore be careful when raising their children and remember that positive or negative attitudes towards them will affect their children's religious feelings, thoughts, development and abilities.

Keywords: Religion education, attitude, family, children, religious feeling.

Giriş

Çocuğun genel gelişiminde olduğu gibi, dinî duygu ve düşüncesinin gelişiminde de en önemli faktörlerden biri de hiç şüphesiz ailedir. Ailenin tesiri özellikle çocuk okula başlayınca kadar daha da belirleyici bir durumdadır. Zira çocuk okula başladığında yeni ve karmaşık bir sosyal çevreyle karşılaşmış olacaktır. Burada önemli olan mevzu bu dönemde çocuğun dinî sorumluluklar için ruhî ve bedenî kabiliyetler nazarından hala kâfi olgunluğa yetişmemiş olduğudur. Dolayısıyla onlardan dini bütün boyutlarıyla algılamalarını ve yaşamalarını istemenin yanlış olduğu unutulmamalıdır. Bu evrede verilecek olan dinî duyguda başlıca hedef, çocuğun varlığı ve yaşamı anlamlandırma, kimlik ve dünya görüşü kazandırma hususunda ona yardımcı olmak, dinî duygu ve düşüncelerinin işlevsel hale dönüşmesi için ona rehberlik etmektedir.

Bu araştırmanın temel problemini, “Çocukluk döneminde anne baba tutumları çocuğun dini gelişim sürecinde nasıl algılanmaktadır?” sorusu oluşturmaktadır. Bu problem çerçevesinde çocuğun dinî duygu ve düşüncesinin gelişiminde anne babanın yeri tartışılmış ve ailenin bu kavramlara ilişkin görüş düşünce ve tutumları otoriter, koruyucu, ilgisiz, reddedici, mükemmeliyetçi, dengesiz ve demokratik olarak sınıflandırılan anne-baba tutum ve davranışları çerçevesinde ki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

Temel problem çerçevesinde çalışmanın amacı, çocukluk döneminde anne baba tutumları çocuğun dini gelişim sürecinde nasıl anlamlandığını ortaya koymaktır. Bu sayede anne baba tutumlarının çocuğun dini gelişimine etkisi tespit edilecek ve gelişim özelliklerine uygun bir din eğitimi için ailelere düşen vazifeler ve bu hususta dikkat edilmesi gereken temel ilkeler incelenecektir. Özellikle yaşamın biçimlendiği belli dönem olarak kabul edilen (2-6 yaş) bu yaş grubu çocuklarının (Şimşek, 2004:209; Kağıtçıbaşı, 1988: 249), genel gelişim özellikleri ile anne baba tutum ve davranışlarının çocuğun dinî gelişim özelliklerine etkisi üzerine durulmuş sonra da bu gelişim özelliklerine uygun bir din eğitimi için ailelere düşen vazifeler ve bu hususta dikkat edilmesi gereken temel ilkeler incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi desenlerinden biri olan durum çalışmasına göre tasarlanmıştır. Durum çalışması, araştırmacının günlük yaşam, güncel kısıtlı bir durum ya da belirli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış durumlar hakkında çoklu bilgi kaynakları (görsel-işitsel materyaller, dokümanlar, raporlar vs.) aracılığıyla detaylı ve etraflıca bilgi topladığı, durum betimlemesi ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır (Güven,2001:180). Çalışmada saha araştırması yapılarak nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme metodu kullanılmıştır. Görüşmelerden evvel araştırmanın amacına münasip sorular hazırlanarak sorular sorulmuş, müzakere esnasında ise ihtiyaca binaen ek sorular da sorularak objektif sonuçlara erişilmeye gayret sarf edilmiştir. Veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. İçerik analizi, dokümanların karakterize edilmesi ve karşılaştırılması için kullanılan tekniktir. İçerik analizinin amacı, içeriklerin sistematik bir şekilde tanımlanmasıdır.

Bireyin gelişim dönemleri içerisinde en etkili dönem çocukluk dönemidir. Özellikle (2-6 yaş) yaşamın biçimlendiği belli dönem olarak kabul edilmektedir. Çocuk 5 yaşında hemen hemen tüm gelişim kademelerinin birçoğunu büyük ölçüde tamamlama aşamasına kavuşmaktadır. Zira çocuğun sosyalleşmesinde ve kişiliğinin oluşmasında model alma yoluyla öğrenme son derece önemlidir. Bu da bireyde sağlıklı bir dinî gelişim olmasıyla mümkün olabilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1988: 249). Çünkü çocuk ilk yıllarında anne-baba ve diğer yakın

çevresinden öğrendiklerinin tesiri altındadır. Gerçek manada ise değerlendirme yapacak ve karar verecek gücü yoktur (Güngör, 1995: 29-30). Zira bu devrede karşılaşılan örnekler çocuk için büyük ehemmiyet taşımaktadır.

Gelişme aşamasında ki çocuk kendi kendine “ben kimim?” “kime benze-meliyim?” gibi sorular sorduğu aşamada kişilik artık sosyal bir nitelik kazan-mak için arayış aşamasına girmektedir. Bu arayış içinde genç kim olduğunu, kime bağlanıp inanacağını ve neye değer vereceğini bulmaya çalışmaktadır. Çevresinde daima “onun gibi olmak” istediği kişileri aramaya gayret etmek-tedir (Yavuzer, 1982: 21- 181). Bu kimlik arayışı içinde ki genç, bir taraftan kendine ideal olarak seçtiği örneği model almaya çalışırken, diğer taraftan da kendi kişiliğini kazanabilmek için kendisini çevreden ayırt etmeye çalışır (Kı-lavuz, 2005: 42-43). Böylece gencin kişiliğinin oluşumunda örnek alma ve farklılaşma süreci birlikte çalışmaya başlar.

Toplumun sosyal, ahlâkî ve dinî prensiplerini benimsemelerinde çocuğun kendi dışındakilerinin örnek davranışlarından etkilenecek kişilik oluşturma-sında önemli bir yeri vardır. Zira İbn Sina ve Gazalî gibi düşünürler de örnek alma yoluyla öğrenmenin önemine vurgu yaptıklarını (Çamdibi, 1993: 15; Do-durgalı, 1995: 181) görmekteyiz.

Bu çalışmada amaçlanan, aile içinde ki tutum ve davranışların çocuğun dinî gelişimine katkısının ne olabileceği ile ilişkin teorik bir yaklaşım ortaya koymaktır. Bu çerçevede konunun iyi anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla yaygın anne-baba tutumlarına geçmeden önce temel kavram olan ailenin tanı-mı üzerinde durulacaktır:

Aile: "Aile, ana-baba ve çocuklardan oluşan, üyeleri arasında karşılıklı sevgi, saygı, dayanışma ve birbirlerine ait olma duygusu bulunan bir toplu-luktur" (Bayraktar, 1995: 117). Diğer bir tanıma göre, aile, en az evli iki yetiş-kin insandan ve çocuklardan meydana gelen kurumlaşmış bir biyolojik-top-lumsal gruptur (Sezen, 1990: 116). Zira aile temel kurumların başında gelmek-tedir. Aile kurumunu toplum hayatının edebi okulu olarak görüp, toplumun en küçük yapı birimi olarak kabul edenler, anne-baba, çocuklar ve bu kişilerin kan akrabalarından oluşan ekonomik ve toplumsal birlik olarak ifade edenler de vardır (Köylü, 2012: 292). Çünkü aile, içinde bulunduğu toplumun özellik-lerini taşır ve toplumun gelenek, görenek, inanç gibi değer yargularını, yani kültürünü yansıtır. Toplumla sürekli bir alış veriş içinde olan aile, kişinin ha-yata başladığı, ilk deneyimlerini kazandığı yerdir. Bu açıdan bireylerin kişi-liklerinin temellerinin atıldığı (Ersin, 2010: 11), yer olarak görülür.

Toplumu oluşturan sistemin iyi çalışması toplumu meydana getiren aileye bağlıdır. Aile ne kadar düzgün olursa toplumda o derece düzgün olur. Bu açıdan ailenin başlıca görevleri; toplumun devamını sağlama, kültürü yeni

nesillere aktarma, sağlıklı bireyler yetiştirme, aile fertlerinin fizyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılama, çocuğun vatan ve milletine faydalı bir birey olarak yetişmesine, sosyalleşmesine katkı sağlama olarak (Kaya, 1997: 193-194) sıralanabilir.

Yukarıda ifade edilenlerin sağlanabilmesi için, çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirebilmesi bebeklikten itibaren, müspet, tutarlı, sevgi dolu bir aile içinde yetişmesine bağlıdır. Zira yeni bir birey olarak aileye katılan bebeğin kişiliğini, karakterini anne babanın tutum ve davranışları belirleyecektir (Arı ve diğerleri, 1995:23). Çünkü birey, varlığının özünü ailesinden almaktadır. Bu özü de, ailesinden gelen değerlerle geliştirerek biçimlendirir. Tüm psikologlar, çocukluğun ilk yıllarının derin ve kalıcı aile ilişkileri süresince devam ettiğini belirterek, kişiliğin oluşmasında bu etkinin önemine vurgu yapmışlardır (Clark, 1981: 175; Altınköprü, 1999: 68). Kişiliği oturmuş bireylerin de yetişmesi öncelikle sağlıklı bir aile ortamında ve etkili aile iletişimi ile gerçekleşebilir (Konuk, 1994: 20-27; Yörükoğlu, 1993: 125-151). Zira aile-çocuk ilişkileriyle ilgili çalışmalarda bunun önemine dikkat çekilmiştir.

Bir kişinin herhangi bir olaya veya insanlara karşı geliştirdiği tutumlar, onun kişiliği doğrultusunda oluşmaktadır (Savran ve diğerleri, 1995: 171). Çünkü anne-babanın çocuklarına karşı takındıkları tavırlar çocuğun gelişim sürecine etki etmektedir. Bundan dolayıdır ki anne-baba çocuktan bekledikleri davranışları evvela kendileri model olarak sergilemelidirler (Yavuzer, 2016: 26). Zira düzenli ve özgür bir aile ortamında, tutarlı ve sağlıklı ilişkiler içinde yetişen çocuk, özerk bir birey olarak yetişkin yaşamına kavuşabilir.

Sağlıklı ve kişilikli aileler, sağlıklı ve etkin toplumların oluşumunu sağlar. Bu bakımdan geleceğimiz olan çocuklarımızın sağlam kişilikler geliştirebilmesi için ana-babalara, eğitimcilere ve toplum olarak her kesime büyük sorumluluklar yüklemektedir (Arı ve diğerleri, 1995: 25).Çocuğun anne-babadan aldığı en önemli şey sevginin ilk tomurcukları olan eğitimidir. Zira anne ve babanın ses tonundaki yumuşaklık, davranışlarındaki sevecenlik, ilişkilerindeki fedakârlık çocukta neşe ve sevinç duygularını ortaya çıkarır (Köknelti, 50-51). Çünkü sevgi; kabullenme, koruma, kollama, sevecenlik gibi olumlu duyguları, eğitim ise; öğretilen bilgi ve becerileri, kuralları, inançları, değer yargılarını, görgü kurallarını ve bireyin sosyalleşmesi için lâzım olan tüm içtimaî değerleri içerdiğini (Aydın, 2015: 38) söyleyebiliriz.

Anne baba tutumları birçok araştırmacı tarafından farklı biçimlerde ele alınmıştır. Yavuzer, yaygın anne baba tutumlarını; Reddetme, baskıcı ve otoriter, gevşek, ölçüsüz ve kararsız, koruyucu, ilgisiz, güven verici, destekleyici ve hoşgörülü olarak tanımlarken (Yavuzer, 2016: 28; 2015: 139);Yörükoğlu, sıkı, gevşek ve tutarsız tutum olarak ele almış (Yörükoğlu, 1993: 199-202), Aydın ise, ilgisiz, baskıcı, aşırı koruyucu, mükemmeliyetçi, aşırı serbest, dengesiz ve

tutarsız olarak vasıflandırmıştır (Aydın, 2015: 38). Ayrıca Kuzgun ve Eldeleklioğlu demokratik, koruyucu-istekçi, erkli anne-baba tutumu olarak üç nevi (Kuzgun ve Eldeleklioğlu, 2005: 68-69), olarak sınıflandırmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Yüz yüze yapılan detaylıca görüşmelerde 53 kadın 47 erkek olmak üzere 100 kişi ile mülakat yapılmıştır. Araştırma boyutunda görüşülecek bireylerin vasıfları muhteviyatı yansıtması noktinazardan bir takım elemelerden geçirilmiştir.

Değişik uygulamaları çağırması bakımından deneklerin yaşları dikkate alınarak, yaş aralığında alt sınır, ergenliğin bitimi yetişkinliğin başlaması olarak kabul edilen (Yavuzer, 2011), 20 yaş alınmıştır. Araştırmaya katılanlar 20 ile 65 yaşları arasındaki bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların yetişkinler olarak seçilmesinin nedeni, ailede alınan din eğitiminin etkisinin dini tavır, tutum ve davranışların belirli bir kararlılığa yetişkinlik döneminde erişeceği düşüncesidir (Hökekleli, 2003). İkinci olarak; katılımcıların eğitim düzeyi dikkate alınmıştır. Bu kapsamda ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olmak üzere çeşitli eğitim seviyesinden kişilerle görüşme yapılmıştır. Süzgeçlerden bir diğeri de katılımcıların aile yapısı ve kendi dindarlıkları üzerinde yaptıkları değerlendirmeler olmuştur (Akt. Bilecik, 2017: 14). Bu itibarla anne babalarının tutumlarını baskıcı ve otoriter, aşırı koruyucu, serbest, ilgisiz ve kayıtsız, reddedici, mükemmeliyetçi, dengesiz ve tutarsız, demokratik anne-baba tutumları olarak tasvir eden değişik ailelerde yetişmiş kişiler kasıtlı örnekleme metodu kullanılarak seçilmiştir.

Elde edilen bilgiler toplanırken deneklerin müsaadesiyle sesleri kayıt edilmiş ve din algısı üzerindeki etkisi içerik analizine tabii tutularak alt başlıklar altında toplanmıştır. Deneklerin bütün söylemlerine araştırmanın sınırlılığı sebebiyle yer verilemeyeceğinden ana temayı simgeleyen örnekler bulgular dâhilinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Görüşmeler esnasında katılımcılara yaşları, eğitim durumları, kendilerini dindarlık düzeyleri bakımından nasıl değerlendirdikleri ve bu değerlendirmenin nedenleri, din eğitimlerini ilk defa nereden ve kimden aldıkları, çocukluk ve ergenlik yıllarında ailede dini yaşantıların olup olmadığı, aile dışında din eğitimi aldıkları bir kurumun olup olmadığı, bugünkü din algılarında ve dindarlık düzeylerinde en etkili olan faktörün ne olduğu, aileden din eğitimi alındıysa hangi *Anne-Baba Tutum Ve Davranışlarının Ailede Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi* yöntemlerle bu eğitimin verildiği, bu yöntemlerin kişinin bugünkü dindarlık durumunu ve din algısını etkileyip etkilemediği sorulmuştur. Katılımcıların anne baba tutumlarını tespit ederken demokratik, oto-

riter, ilgisiz gibi ifadelerin katılımcıları etkileyebileceği düşünülerek; demokratik anne baba tutumu 1.tip adlandırılmasıyla, demokratik tutum 2. tip adlandırılmasıyla, dengesiz-tutarsız tutum 3. tip adlandırılmasıyla, mükemmeliyetçi tutum 4. tip adlandırılmasıyla reddedici tutum 5. Tip adlandırılmasıyla serbest-ilgisiz tutum 6.tip adlandırılmasıyla aşırı koruyucu tutum 7.tip adlandırılmasıyla baskıcı otoriter şekliyle sunularak deneklere bu tutumlar hakkında önceden bilgi verilerek, kendi anne babalarının çocukluk ve ergenlik zamanlarında hangi tutumla kendilerini yetiştirdikleri seçenekler dâhilinde (1.tip aile, 2. tip aile, 3.tip aile, 4.tip aile... formatıyla) verilmiştir.

Aile tiplerinin yedi grupta sınırlanarak katılımcılardan bunlardan kendi aile yapılarına en uygun gelen birini seçmelerinin istenmesi araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Ancak bu sınırlılık, araştırmanın derinlemesine mülakat ve açık uçlu sorularla desteklenmesiyle bertaraf edilmeye çalışılmış, katılımcıların anne baba tutumları hakkında detaylı bilgi vermesine imkân tanınmıştır. Katılımcıların anne baba tutumlarına dair verdikleri bilgiler ışığında hangi anne baba tutumuna sahip olduklarına dair belirttikleri seçenekle karşılaştırılıp söylemlerinin tutarlı olup olmadığı mukayese edilmiştir (Akt. Bilecik, 2017: 14-15). Diğer taraftan deneklere, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde dini yaşantılarıyla ilgili anımsayabildikleri bir olgunun olup olmadığı sorularak yorumlamaya çalışılmıştır.

Araştırmaya Katılanların Bazı Değişkenler Açısından Nitelikleri

Anne baba tutumlarının çocukların dinsel gelişimine etkisi araştırılırken cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve çocukların kendilerini dindarlık yönünden nasıl vasıflandırdıkları değişkenler olarak ortaya konmuştur. Zira bu değişkenlerin anne baba tutumları ve bu tutumlarla ilişkili olarak farklılaşacağı varsayılan dinsel gelişimler üzerinde tesirli olup olmadığı bulgular ve yorumlar bölümünde ele alınmıştır.

Katılımcıların anne baba tutumlarına göre sayı ve yüzdeleri tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1: Aile Tutumlarının Sayı ve Yüzde Dağılımı

Anne baba tutumları	Sayı	Yüzde
Demokratik	24	% 24
Dengesiz-Tutarsız	16	% 16
Mükemmeliyetçi	15	% 15

Reddedici	3	% 3
Serbest İlgisiz	16	% 16
Aşırı Koruyucu	15	% 15
Baskıcı Otoriter	11	% 11
Yüzde	100	100

Araştırmaya katılan deneklerin % 24'ü Demokratik, % 16'sı Dengesiz-Tutarsız, % 15'i Mükemmeliyetçi, % 3'ü Reddedici, % 16'sı Serbest İlgisiz, % 15'i Aşırı Koruyucu, % 11'i Baskıcı Otoriter tutum izledikleri görülmüştür.

Araştırmaya katılan deneklerin tutumu ve cinsiyet değişkenine göre dağılımı tablo: 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Aile Tutumlarının Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Anne baba tutumları	Kadın	Erkek	Toplam
Demokratik	13	11	24
Dengesiz-Tutarsız	6	10	16
Mükemmeliyetçi	10	5	15
Reddedici	1	2	3
Serbest İlgisiz	7	9	16
Aşırı Koruyucu	9	6	15
Baskıcı Otoriter	7	4	11
Yüzde	53	47	100

Araştırmaya katılan deneklerin % 53'ü kadın, % 47'si erkektir. Tabloya baktığımızda kadınların % 13'ü, erkeklerin ise % 11'i demokratik tutum, erkeklerin % 10'u, kadınların % 6'sı ise dengesiz-tutarsız, kadınların % 10'u, erkeklerin % 5'i mükemmeliyetçi tutum, erkeklerin % 2'si, kadınların ise % 1'i reddedici, erkeklerin % 9'si, kadınların ise % 7'si serbest ilgisiz, kadınların % 9'u, erkeklerin ise % 6'sı aşırı koruyucu, kadınların % 7'si, erkeklerin ise % 4'ü

baskıcı otoriter tutum izledikleri görülmüştür. Demokrat, aşırı koruyucu, mükemmeliyetçi tutumla yetiştiğini anlatan deneklerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Bunun böyle oluşu, Türklerin tarihsel geçmişi itibarıyla aile sisteminde kız çocuklarına gösterilen ihtimamdan kaynaklandığı söylenebilir.

Katılımcılara yaşları sorulmuş ve alınan cevaplar Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: Aile Tutumlarının Katılımcıların Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı

Anne baba tutumları	20-40 Yaş aralığı	41-60 Yaş aralığı	61yaş ve üstü	Toplam
Demokratik	14	9	1	24
Dengesiz-Tutarsız	9	5	2	16
Mükemmeliyetçi	10	4	1	15
Reddedici	2	1	-	3
Serbest İlgisiz	9	4	3	16
Aşırı Koruyucu	8	6	1	15
Baskıcı Otoriter	7	4	-	11
Yüzde	59	33	8	100

Anne baba tutumlarının bireylerin yaş aralıklarına göre dağılımında 20-40 yaş aralığı %14’ü demokratik tutum, % 9’u dengesiz tutarsız, %10’u mükemmeliyetçi, % 2’si reddedici, % 9’u serbest ilgisiz, % 8’i aşırı koruyucu, % 7’si baskıcı otoriter; 41-60 yaş aralığının % 9’u demokratik tutum, % 6’sı dengesiz tutarsız, % 4’ü mükemmeliyetçi, % 1’i reddedici, % 6’sı serbest ilgisiz, % 6’sı aşırı koruyucu, % 4’ünün baskıcı otoriter olduğu; 61 ve üzeri %1’i demokratik tutum, % 2’si dengesiz tutarsız, % 1’i mükemmeliyetçi, % 3’ü serbest ilgisiz, % 1’i aşırı koruyucu, % 7’si baskıcı otoriter olduğu görülmektedir.

Anne baba tutumlarının bireylerin yaş aralıklarına göre dağılımlarına bakıldığında demokratik tutum, dengesiz-tutarsız, mükemmeliyetçi, reddedici, serbest ilgisiz, aşırı koruyucu ve baskıcı otoriter olarak yetişmiş bireylerin hepsinin 20-40 yaş aralığındaki % 59 oranla genç yetişkinlerden olduğu dikkate şayandır.

Anne baba tutumlarının bireylerin eğitim düzeylerine göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmiştir:

Tablo 4: Aile Tutumlarının Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Anne baba tutumları	Okur-yazar değil	İlkokul	Ortaokul	Lise	Lisans	Toplam
Demokratik	-	9	7	5	3	24
Dengesiz-Tutarsız	8	4	2	2	-	16
Mükemmeliyetçi	3	6	2	3	1	15
Reddedici	2	1	-	-	-	3
Serbest İlgisiz	6	4	2	4	-	16
Aşırı Koruyucu	7	4	2	1	1	15
Baskıcı Otoriter	6	2	2	1	-	11
Yüzde	32	30	17	16	5	100

Aile tutumlarının katılımcıların eğitim düzeylerine göre dağılımına bakıldığında okuryazar olmayanların, demokratik tutum, dengesiz-tutarsız, mükemmeliyetçi, reddedici, serbest ilgisiz, aşırı koruyucu ve baskıcı otoriter olarak yetişmiş bireylerin % 32; ilkököl mezunu olanların %30; ortaokul mezunu olanların oranı % 17; lise mezunlarının oranı % 16; lisans mezunlarının ise % 5 oranında oldukları gözükmektedir. Tabloya bakıldığında bu tutum ve davranışlar eğitim düzeyi arttıkça bu oranlarında aynı düzeyde bir paralellik oluşturduğunu ve bu tutumla yetişmiş kişilerin özgüvenlerinin daha yüksek olduğu, daha eleştirel yaklaşım sergileyebilmelerinden kaynaklanmış olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan deneklere kendilerini dindarlık hususunda ne biçimde vasıflandırdıkları sorulmuş, bununla ilgili bilgi tablo 5'de verilmiştir:

Tablo 5: Aile Tutumlarının Katılımcıların Dindarlık Düzeylerine Göre Dağılımı

Anne baba tutumları	Dindar	Az dindar	Kararsız	Dindar değil	Toplam
Demokratik	16	4	4	-	24
Dengesiz-Tutarsız	3	4	3	6	16
Mükemmeliyetçi	9	4	1	1	15
Reddedici	-	2	1	-	3
Serbest İlgisiz	3	6	4	3	16
Aşırı Koruyucu	7	4	3	1	15
Baskıcı Otoriter	4	3	3	1	11
Yüzde	42	27	19	12	100

Tablo 5'e bakıldığında araştırmaya katılan deneklerin % 42'si kendini dindar; % 27'si az dindar; % 19'u kararsız (ne dindar ne değil); % 12'si ise dindar değilim diye vasıflandırmıştır. Araştırmaya katılan deneklerin içerisinde İslam harici bir dine inananın olmadığı, kendisini "dindar değilim" biçiminde tanımlayanların % 6'sının dengesiz-tutarsız anne baba tutumuyla yetişmiş olması söz konusu tutumun kişinin din algısı üzerindeki tesiri hususunda az da olsa bir bilgi vermektedir. Yalnız bu yaklaşımla dindarlık arasındaki ilintiyle alakalı belli bir yargıya erişmek sadece bu araştırmamızla elde edilen bilgilerle mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Araştırmaya katılan deneklerin büyük bir oranı kendisini dindar veya az dindar olarak vasıflandırmıştır. Yalnız burada dindarlık algılarındaki değişikliklere baktığımızda; ahlaki kurallara bağlı yaşamakla beraber dini vecibelerini yapmadığını dile getiren bireylerden biri kendisini dindar olarak görürken diğeri az dindar olarak vasıflandırmıştır. Diğer taraftan dindar olmadığını söyleyen deneklerden bir kısım; inançlı ve güvenilir olmanın dindar olmaya kâfi gelmediğini bir kısım ibadetleri ifa etmek ve dine dair bilgileri bilmenin önemini vurgularken, bazı kişiler ise itikatlı olmaları nedeniyle kendilerini az dindar diye vasıflandırabilmiştir.

Yaygın Anne-Baba Tutumları

Yukarıdaki vasıflandırmalara göre yaygın anne baba tutumları şu biçimde sıralanabilir:

Demokratik Anne- Baba Tutumları

Dengesiz ve Tutarsız Anne-Baba Tutumları

Mükemmeliyetçi Anne-Baba Tutumları

Reddedici Anne Baba Tutumları

Serbest, İlgisiz ve Kayıtsız Anne Baba Tutumları

Aşırı Koruyucu Anne-Baba Tutumları

Baskıcı ve Otoriter Anne-Baba Tutumları

Demokratik Anne- Baba Tutumları

Anne babasının tutumunu demokratik olarak tanımlayan yirmi dört denekten on üçü kadın dokuzu erkektir ve bunların 9'u ilkökul, 7'si ortaokul, 5'i lise, 3'ü ise lisans mezunudur. Anne-babalarının tutumunu demokratik olarak tanımlayan katılımcıların % 99'u 20-60 yaş aralığındadır. Bunlardan 16'sı dindar, 4'ü az dindar, 4'ü de kendisinin kararsız olduğunu belirtmiştir.

İnsan ilişkileri içinde en uzun ömürlü ve en önemli etkileri olanı hiç şüphesiz ana-baba ile çocuklar arasında olan ilişkilere dir. Bu tür ebeveyn yaklaşımında, ana baba çocuklarını destekler ama bunun yanında sınırlarını koymasını da ihmal etmez ve onların hareketlerini kontrol ederler. Ebeveyn ile çocuk arasında sözel iletişim kanalları açıktır. Güven verici, destekleyici ve toleranslı tutum olarak da bilinir. Bu tutumdaki ebeveynler, destekleyici, hoşgörü sahibi, bazı kısıtlamalar dışında, çocukların istediklerini yerine getiren veya izin veren aile bireyleridir. Zira böyle bir ortamda çocuklar, şefkat ve teşvik görür. Büyükleri tarafından dinlenerek duygu ve düşüncelerine itibar edilir (Yavuzer, 2016: 33). Aynı zamanda bu ortamda yetişen çocuklar; girişken, kendine güven duyan, karar verebilen, sorumluluk alabilen, kendini idare edebilen, çevresiyle bağ kurabilen, vicdan özgürlüğüne sahip kişilerdir (Aydın, 2015: 53). Çünkü çocuklar ayrı bireyler olarak kabul edilir ve onlara kıymet verilir. Dolayısıyla bu şekilde çocuğun özgür bir şahsiyet geliştirmesine katkı sağlanmış olunur (Kulaksızoğlu, 2004: 118). Din eğitimi verilirken de çocuğa baskı uygulamadan soru sormasına imkân sağlanmalıdır. Zira Bu konuda kendisini ve ailesini dindar olarak niteleyen bir katılımcı (Y. 35, K, Lise)¹: *“Beni en çok etkileyen ve inancıma bağlayan ailemin gittiği sohbet ortamları olmuştur. 6-7 yaşlarındayken annemle gittiğimiz o sohbet ortamlarını hala unutamıyorum.”* Başka bir katılımcı (Y. 40, E, Lisans): *“Babam erkek arkadaşlarıyla kendi aralarında yaptıkları O hadis sohbetlerinin evimiz ortamında meydana getirdiği manevi atmosfer beni çok etkilemişti.”* İfadeleriyle anne baba tutum ve davranışlarının ailede çocuğun dinsel gelişimine etkisinden bahsetmiştir. Deneklerden bir diğeri ebeveyninin tutumunu demokratik olmasına misal olması bakımından ifa-

¹ Bulgular ve yorumlar başlığı kısmında deneklerle ilgili kişisel bilgiler verilirken yaş için Y., Cinsiyet için kadın K, erkek için E kısaltması şeklinde olacaktır.

desi şöyledir: (Y. 35, K, Ortaokul): *“Dinimin vecibelerini yerine getirmemde ailemin katkılarını söyleyebilirim. Eğer onların böyle davranmasaydı belki dindar olma-yabilirdim.”* söylemiyle dile getirmiştir. Aynı davranışın dinsel gelişime etkisini olumlu etkilediğini belirten bir diğer denek (Y. 40, E, İlkokul): *“Ailemde dini vecibeleri yerine getirmede bir hassasiyet vardı. Bu durum gerek söylemlerde gerekse fiiliyatta oluyordu. Küçükken mahallemizin camiine gönderdiler. Arkadaşlarım oynarken benim böyle olmamı istemeleri zoruma gidiyordu. Ancak ona rağmen yapacağım bir şey yoktu. Babam camiye namaz kılmaya gittiğinde beni de yanında götürür, o nasıl yaparsa bende hareketlerini aynen tekrarlardım. O yaşta öğrendiklerimi şimdi daha bilinçli yapmaya dikkat ediyorum.”* şeklinde ifade etmiştir.

Yukarıdaki örneklerle bakıldığında aile içerisinde çocuğun dinsel gelişimine iyi yönde etki eden davranışlar olduğu gibi ailenin tutumlarının demokratik olmasına karşın ailede din eğitimi almadıklarını ya da aile dışında yaşadıkları bir kısım vakaların din algılarını olumsuz etkilediğini açıklayan deneklerde olmuştur. Örneğin (Y. 45, E, Lise): *“Namaz kılmadığını ve ailede dinle ilgili bir şeylerin yapılmadığını dolayısıyla kendini dindar olarak tanımlayamadığını”* belirtmiştir. Bir diğeri (Y. 34, K, Ortaokul): *“Ailede, anne babası dışındaki kişilerden (dedem, babaannem) gördüğü baskının olumsuz etki”* yaptığını dile getirmiştir.

Yine demokratik bir yapıya sahip olan, anne-baba çocuğunun gelişimi için sıcak bir aile ortamı sağlamaya çalışır. Çocukları ile hoşça vakit geçirirler ve onların başarıları ile övünürler. Çocuklarının istek ve ihtiyaçlarını ciddiye alarak, meraklı olmalarını ve soru sormalarına teşvik ederler. Çocuklar yanlış bir tavır sergilediğinde, olaya hemen müdahale etmek yerine ona bunun neden yanlış olduğunu anlatırlar ve onlardan sorgusuz sualsiz itaat beklemezler, yalnız her şeyi tamamen çocuğa da bırakmazlar. Çünkü aile kuralları neyi gerektiriyorsa onu hemen yaparlar. (Sayar, Bağlan, 2015: 130-131). Dolayısıyla ailede düzenli bir disiplin anlayışı olmalı, yani çocuğa ne çok sert davranılmalı (Aydın, 2015: 53-54; Senemoğlu, 2005: 12), ne de lâf dinlemeyecek kadar başıboş bırakılmalıdır.

Demokratik anne-baba, çocuklarına güzellikle yaklaşır ve onlarla birçok şeyi paylaşırlar. Bu ailede başarı ödüllendirilirken, başarısızlık cezalandırılmaz ve herhangi bir fiziksel ceza verilmez. Bunun yerine arzu edilen davranışı kazandırmak ya da istenmeyen davranışın azaltılması için, çocuğa deliller göstererek, örneğin; çocuğun yapmaktan hoşlandığı işlerle, yapmaktan hoşlanmadığı ama yapması gereken faaliyetlerin eşleştirilmesidir. "Ellerini yıkarsan, oyuncaklarınıla oynayabilirsin", "dişlerini fırçalarsan, çizgi film seyredebilirsin" (Kulaksızoğlu, 2004: 118-119), gibi disiplin yöntemlerinin uygulandığı görülmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki çocuklarına karşı demokratik tutum gösteren ailelerin çocukları, zihinsel bakımından olduğu kadar, karakter gelişimi yö-

nünden de gelişmeye daha yatkın olduklarını, bu ortamın çocuğa yalnız özgürlük imkânı tanımakla kalmayıp, aynı zamanda kendini ifade etme ve tecrübe kazanmaya da teşvik ettiğini, böyle bir ortamda yetişen bireylerin, girişken, cesur ve özgür olduklarını ortaya koymaktadır (Özgüven, 2001: 219). Dolayısıyla deneklerin ifadelerine baktığımızda demokratik anne baba tutumunun icra edilen din eğitimiyle birleşmesi neticesinde dinsel gelişimini etkileyecek bireylerin yetişmesine fırsat sağlayacağını söyleyebiliriz.

Dengesiz ve Tutarsız Anne-Baba Tutumları

Anne babasının tutumunu dengesiz-tutarsız olarak tanımlayan on altı denekten altısı kadın, 10'u erkektir ve bunların 8'i okur-yazar değil, 4'ü ilkökul, 2'si ortaokul, 2'si ise lise mezunudur. Anne-babalarının tutumunu dengesiz-tutarsız olarak tanımlayan katılımcıların hemen hemen hepsi 20-60 yaş aralığındadır. Bunlardan 3'ü dindar, 4'ü az dindar, 4'ü kararsız, 6'sı da kendinin dindar olmadığını belirtmiştir.

Çocukların davranışlarına farklı zamanlarda farklı şekillerde muamele gösteren aile tutumudur. Bu durum daha çok anne veya babanın o anki psikolojik durumu ile bağlantılıdır. Diğer bir ifadeyle anne-babanın bazen aşırı hoşgörülü ve serbest, bazen engelleyici, baskıcı ve cezalandırıcı tutum içinde olmaları durumudur. Bu tip aile ortamında kararlılık ve süreklilik yoktur. Anne ve baba arasındaki tutarsızlık, farklı disiplin anlayışları oluşturmaktadır. Bu durumda çocuk neyin doğru neyin yanlış olduğunu anlayamamaktadır. Çünkü ailenin psikolojik durumuna göre çocuğa karşı tavrı değişmektedir (Aydın, 2015: 50). Bu gidiş karşısında çocuk, davranışının doğru ya da yanlış oluşuna değil "Ne zaman yaparsam cezadan kurtulurum" sorusuna kafa yormaya çalışır (Yörükoğlu, 2002: 201). Zira anne babanın dengesiz ve kararsız tutumu, çocuğun eğitim ve gelişiminde olumsuz etkiler oluşturmalarına sebebiyet verebilir (Yavuzer, 2016: 30). Dolayısıyla deneklerden bir tanesi (Y. 29, K, Lisans): *"Ailemden din eğitimiyle ilgili yeterli destek alamadım. Annem dindar, babam dindar biri değildi. Anne-babanın bazen aşırı hoşgörülü ve serbest, bazen engelleyici, baskıcı ve cezalandırıcı tutum içinde olmaları din eğitimi alamama engel oldu. Dolayısıyla ben bu hususta ne dindarım, ne de değilim, kararsızım."* Bir diğer birey ise (Y. 40, E, Lise): *"Anne ve babam arasındaki tutarsızlık, farklı disiplin anlayışları annemin din eğitimi almam gerektiğini, babamın ise gerek yok ileride alır gibi aralarındaki tutarsızlık beni dine karşı ilgisiz bir birey haline getirdi. Bazen gerekli, bazen de gereksiz gibi davranışlar, neyin doğru neyin yanlış olduğunu anlayamama sebebiyet verdi. Dolayısıyla ben kendimi dindar olarak görmüyorum."*

Bir eylem anne tarafından hoş görülüyor, baba tarafından ayıplanıyorsa, bu tepki çocukta, annenin yanında yapılabilir, babanın yanında yapılmamalıdır manasını çıkarabilir. Bu da ilerleyen zamanlarda çocuğu, her türlü davranışı yapabilirsin anlayışına sevk edebilir (Altınköprü, 2004: 115). Bazen

anne babalar çocuğu, beklemediği bir anda cezalandırırlar. Beklemedik bir anda gerçekleşen bu davranış çocuğun başkaldırmasına yol açabilir. Öte yandan anne ceza veriyor baba karşı çıkıyorsa veya baba ceza veriyor anne karşı çıkıyorsa, bu tutarsızlık neticesinde çocuk davranışını kime uyduracağını bilemez. İşte bu tutarsızlık anne- babanın, ceza ve eğitim anlayışlarının çatışması demektir. Elbette ki hiçbir evde tam anlamıyla düzen sağlamak mümkün olmayabilir. Ancak bir evde bir gün, görmezden gelinen yaramazlık, sonraki gün cezalandırılıyor ya da annenin yaptığına baba karşı çıkıyorsa veya babanın verdiği cezayı anne bozuyorsa, bu ailede tutarsızlığın olduğu söylenebilir (Yörüköğlü, 2002: 201-202).

Ebeveynlerin, çocuğun yanında, “çocuk konusunda” birbirlerini eleştirmeleri, birinin olumlu yaklaştığına diğerinin olumsuz yaklaşması sıklıkla rastlanan terbiye yanlışlarından. Tüm bunların neticesinde çocuk, iç çatışmalar ve huzursuzluklar yaşayabilir, sonra da çocukta ölçüsüz ve dikkatsiz bir durumun oluşumuna yol açabilir. Diğer bir, istikrarsız ve ölçüsüz tutum örneği, anne babanın şahsında yaşanabilir. Zira anne çocuğuna istediğini yaptırmak için, önce yumuşak tonda konuşurken, sonra sesini yükselterek, istediğini hala yerine getirmemesinden dolayı çocuğunu dövdüğü, çok geçmeden de diz çöküp özür beyan ettiği görülür (Yavuzer, 2016: 30-31).

Diğer bir olumsuz durumu da ailede ki kararsızlık ve çelişki halidir. Böyle bir eylem çocuklar arasında ki davranışlarda farklılıklar ortaya çıkarabilmektedir. Zira anne babalar söylemlerinde çocukları arasında ayırım yapmadıklarını hepsine eşit davrandıklarını ve sevdiklerini söylerler; ancak uygulamada bazı çocukları daha çok sevdikleri ve kayırdıkları gözlenmektedir. Dolayısıyla diğer kardeşler bu durumu fark ettikleri zaman, hem anne-babaya hem de kardeşlerine karşı kıskançlık ve hınç duyguları beslemeye başlarlar. Bu duygulardan dolayı da bu kardeşlerini, anne babanın nezdinde onu kötülemeye çalışırlar. Amaç anne ve babadan biraz daha fazla ilgi ve sevgi koparabilmektir. Bir diğer ayırım ise kız ve erkek çocuğu ayırımıdır. İstisnalar olmasına rağmen erkek çocuklar geleneksel aile yapımızdan dolayı kız çocuğundan daha fazla ilgi görmektedirler (Yılmaz, 2007: 18-19). Unutulmamalıdır ki devamlı tutarsız davranış ve tutumlarla karşı karşıya kalan çocuk şaşırır, korkar, ilgiyi üstüne çekecek sorunlar meydana getirir. Çünkü hor gören, cezalandıran ya da sevip hem de soğuk davranan anne ve babaların çocukları bağımlı bir şahsiyet yapısına dönüşebilmektedirler (Sargın, 2012: 43). Bu da çocuğun ileriki yaşlarda şahsiyetinde kırılmalara sebebiyet verebilir.

Mükemmeliyetçi Anne-Baba Tutumları

Anne babasının tutumunu mükemmeliyetçi olarak tanımlayan on beş denekten altısı kadın, dördü erkek. Bunların 3’i okur-yazar değil, altısı ilkökul, ikisi ortaokul, üçü lise, biri ise lisans mezunudur. Anne-babalarının tutumunu

mükemmeliyetçi olarak tanımlayan katılımcıların biri hariç diğerleri 20-60 yaş aralığındadır. Bunlardan dokuzu dindar, dördü az dindar, biri kararsız, biri de dindar olmadığını söylemiştir.

Mükemmeliyetçi anne-babalar çocuklarından her şeyin en iyisini beklerler. Çünkü onlar için çocukların beklentilerinden daha önemli olan ailenin çocuktan beklentileridir. Bu tutumda olan anne babalar çocuklarını oldukları gibi kabul etmezler, her alanda çocuklarının kapasitelerini zorlarlar. Diğer bir ifadeyle her şeyin en iyisini en mükemmelini yani dört dörtlük yetişmesini isteyen anne baba tutumudur. Bu nedenle çocuğu olduğu gibi kabul etme yerine ondan kapasitesinden çok daha fazlasını ister. Bu tip ailelere göre, çocuğun yanlış yapma hakkı yoktur, çocuk titiz, nizamlı ve evde her şey belli bir düzene göre olmalıdır. Çocuğun zihinsel ve bedensel gelişimleri özel eğitimlerle telafi edilir. Diğer taraftan, toplumsal ve ahlaki kurallara kesinlikle uyması beklenir. Onların arkadaş çevrelerini bile kendileri seçerler (Aydın, 2015: 45). Aynı zamanda yaş ve kapasitelerinin üstünde beklentilere girerler. Bu tür çocuklar, belirli bir başarı düzeyine sahip olsalar da anne-babalarının beklentisi bunun çok üstündedir. Onlara göre çocuk, örnek davranışlar sergileyen bir öğrenci olmalıdır. Bu durum karşısında istenilen davranışları gerçekleştiremeyince de kendilerine olan güvenleri azalmakta ve kendi gözlerinde değersizleşmektedirler (Tuzgöl, 1998: 13; Aydın, 2015: 46). Bundan dolayıdır ki katılımcılardan biri (Y. 35, K, Lisans): *“ Ailem benim yaş ve kapasitemin üstünde beklentilere girdi. Bu durum karşısında istenilen davranışları gerçekleştiremeyince de kendime olan güvenim azaldı ve onların gözlerinde değersizleşmiş bir birey olduğumu düşünmeye başladım.”* Bir diğeri ise (Y. 28, E, Lise): *“ Ailem benim çok titiz, nizamlı ve evde her şey belli bir düzene göre yapmamı istedi. Hatta onların yönlendirmeleri ve ısrarlarıyla dini konularda bir şeyler öğrendiğimi düşünüyor ve kendimi dindar kabul ediyorum.”* Bir başka kişi ise (Y. 50, K, İlkokul): *“ Ailenin çok titiz ve mükemmeliyetçi davranışından ve dini hususlardaki zorlayıcı tavırlarından dolayı kendini dindar olarak ifade etmiştir.”*

Hâlbuki anne babaların çocuklarından beklentileri gerçekçi olmalı, çocuğun yeteneklerinin üzerinde olmamalı ve ruhsal dünyasında bir zorlanma meydana getirmemelidir. Zira ana-babanın gerçek dışı istekleri çocuğa karşı aşırı bağımlılık geliştirilmesi ile neticelenebilir ve çocuk, ebeveyninin bir kısım duygusal ihtiyaçlarını kabullenmek mecburiyetinde kalabilir (Geçtan, 1994: 45-46). Bu yapıda yetişen çocukların, kişilik ve karakter yapısı bozulabilir. Çocuklar esnek düşünemezler, aşırı engellenmiş olarak yetiştirildikleri için de içe dönük yaşarlar. Şurası unutulmamalıdır ki hiçbir birey tam anlamıyla mükemmel olamaz (Aydın, 2015: 46-47). Dolayısıyla aşırılıktan kaçınılmalı ve çocuklara çocukluklarını yaşama imkânı sağlanmalıdır.

Reddedici Anne Baba Tutumları

Anne babasının tutumunu reddedici olarak tanımlayan üç denekten biri kadın, ikisi erkek. Bunların ikisi okur-yazar değil, biri ise ilkökul mezunudur. Anne-babalarının tutumunu reddedici olarak tanımlayan katılımcılar 20-40 yaş aralığındadır. Bunların ikisi az dindar, biri ise kararsız olduğunu belirtmiştir.

Bu tip ailelerde genellikle anne-baba çocuğun fizyolojik ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılamayı geciktirerek, ona hasımca duygular beslemek şeklinde açıklanabilir. Zira reddedici anne baba tutumu arasında ki iletişim aynı boyutta ve menfi yönlüdür. Çocukların söz söyleme hakları olmadığı gibi, kişilik yapıları, zekâ düzeyleri de beğenilmez. Çocuğa karşı devamlı hayır kelimesini kullanan büyükleri onun şahsiyet gelişimini, yaşam algılayışlarını, özgürlük ve bağımsızlık duygusunu dikkate almayarak daha çok başaramadıkları üzerinde durarak, çocuğa ağır eleştiriler getiriler. Bu durum nasıl bir oluşuma sebebiyet verdiğini deneklerden biri şöyle dile yetiriyor. (Y. 35, K, Okur-Yazar Değil): *“Ailesi tarafından söz söyleme hakkı olmadığı gibi, kişilik yapısına, zekâ düzeyine ve okuma isteğini dile getirdiği zaman da beğenilmediğini, devamlı hayır kelimesi kullanıldığını ve kendisini okuma yazma bilmediği içinde az dindar olarak vasıflandırıldığını”* belirtmiştir. Bir diğer birey ise (Y. 40, E, İlkokul): *“Kendi yetersizlikleri yüzünden reddedici davranışlar gösteren ebeveynler daha çok başaramadıkları üzerinde durarak, çocuğa ağır eleştiriler getirerek onları her alanda pasifize ettiklerini”* dile getirmiştir. Dolayısıyla bu yaklaşıma maruz kalan çocuklar ise yardım duygusundan irak, hırçın, duygusal kırıklıkları olan, etrafındaki bireylere, bilhassa kendisinden daha küçük ve cılız olan kişilere karşı hasımca (Yavuzer, 2015: 139), duygulara haiz insanlar olarak yetişirler.

Kendileri ve çevreleriyle bütünleşmiş ana-babaların çocukları, kendilerine sağlanan bu destek ve liderlik öncülüğünde gitgide benliklerini geliştirerek, özgür bireyler olarak yetişkin yaşama ulaşırlar. Ancak kendi yetersizlikleri yüzünden reddedici davranışlar gösteren ebeveynlerin çocukları ise, küçükken kendilerine kıymet verilmediğinden kişiliklerini geliştiremezler ve yetişkinliğe ulaştıklarında da küçükken doyurulmamış (Geçtan, 1994: 32-33), ihtiyaçlarını, çevrelerinden karşılama yönüne girebilirler.

Reddedici tutumla yetişen çocukların özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

- Tedirgin ve kendine güvensizdir.
- Tutarsız, kararsız, sıkıntılıdır.
- Suçluluk duygusu etkili bir şekilde yaşanır.
- İnsanlarla arası ilişkilerde başarısızdır, eş bulmakta zorlanır.
- Saldırgan, isyankâr ve devamlı çatışma halindedir.
- Bireylerin haklarına saygı göstermezler.

Annelerin çocukları reddedici olmalarının sebeplerini de şu şekilde sıralayabiliriz:

- Annenin gayri meşru bir çocuğa sahip olması ve toplumda bu ilişkinin hoş karşılanmamasından dolayı çocuğu kabullenememesi,
- Annenin evlenmeden hamile kalması ve istemediği halde evlenmek zorunda bırakılması,
- Annenin isteyerek hamile kalması ancak erkek çocuk beklerken kız çocuk veya tersi bir durumun olması,
- Anne baba arasında olan geçimsizliğin düzelmesi ve babanın eve bağlanması için annenin çocuk yapması; ancak sonucun elde edilememesi ve ilişkilerin düzelmemesi neticesinde yine çocuğun reddedilme durumuna gidilmesi,
- Annenin karakter yapısının problemlili olması, olgunlaşmaması, çocuğun sorumluluğunu kaldıramayacak düzeyde olması (Özdoğan, 2000: 32). Ayri-yeten süregelen ekonomik sıkıntılara bir boğazın daha eklenmesi, ya da çok çocuklu bir annenin doğan çocuğunu gücünü aşan bir sorumluluk olarak görmesi (Geçtan, 1994: 33).
- Çocuk doğmadan evvel istediği gibi hareket eden annenin, çocuk olduktan sonra istediği şekilde hareket edememesi, eve bağlanması ve dışarı çıkıp gezememesi gibi sebeplerden dolayı çocuklara reddedici tutum sergileyebilirler (Yörükoğlu, 1983: 142).

Bu şekilde anneler olur mu? Sorusu akla gelebilir. Bilinç dışı bir dürtüye uyarak, yaşantılarının acısını çocuklarından çıkararak, hatta bunların içinde, çocuğunu cami avlusuna bırakan, öksüzler yuvasına veren, şiddet uygulayarak sakat bırakan bu tip anneler görmek mümkündür (Yörükoğlu, 1983: 142). Elbette ki bu tip ailelerde yetişen çocuklar şefkat ve ilgiden mahrum yetişirler. Bu durumda çocuk kendisini güvensiz hissederek, çevresiyle bağ kurmada zorluk çeker ve çoğu zaman da başarısız olur. Dolayısıyla da devamlı olarak bir şeyleri veya sahip olduklarını kaybetme endişesi taşır (Tuzcuoğlu, 2004: 38). Çocuğun sevgiye en fazla ihtiyacı olduğu bu dönemde, ailesinin bu davranışı, çocuğun ruh yapısını derinden etkileyerek (Yılmaz, 2007: 15), psikolojik bozukluklara sebebiyet verebilir.

Öte yandan ailede çocuğun iyi davranışları görülmez, sadece menfi yanları öne çıkarılır, yapmadığı şeylerin hesabı ondan sorulur, iki kardeş arasında çıkan tartışmanın sorumlusu gösterilerek, anne baba cezanın ağırlığını ona uygun görürse (Yörükoğlu, 1983: 143), bu gibi koşullarda yetişen çocuklar normal çocukların sahip olduğu ruh yapısından yoksun ve sevgisizlikten kaynaklanan duygusal bir durum içerisine düşmeleri kaçınılmaz hale gelebilir (Geçtan, 1994: 45). Dolayısıyla bu tutum ve davranıştan sakınılması gerekir.

Serbest, İlgisiz ve Kayıtsız Anne Baba Tutumları

Anne babasının tutumunu serbest, ilgisiz ve kayıtsız olarak tanımlayan on altı denekten yedisi kadın, dokuzu erkek. Bunların altısı okur-yazar değil, dördü ilkokul, ikisi ortaokul, dördü ise lise mezunudur. Anne-babalarının tutumunu serbest, ilgisiz ve kayıtsız olarak tanımlayan katılımcıların hemen hemen hepsi 20-60 yaş aralığındadır. Bunlardan üçü dindar, altısı az dindar, dördü kararsız, üçü de kendinin dindar olmadığını belirtmiştir.

Serbest, pasif ve kayıtsız ebeveyn, çocuğun davranışları karşısında “ilgisiz ve kayıtsız” davranışlar gösteren anne babadır. İlgisiz ve kayıtsız anne-baba tutumu çocuğun isteklerine hiç bir denetim ve sınırlama getirmeksizin kabul eden anne-baba tutumudur. Diğer bir ifadeyle ilgisiz anne-baba tutumu çocuğuna en az sevgi gösteren ve davranışlarına en az kontrol uygulayan anne-baba tutumudur. Bu yaklaşım içindeki anne-babalara göre çocuğun yanlış ya da doğru yapması önemli değildir. Zira bu davranışta bulunan anne-babalar hoşgörü ile ilgisizliği karıştırmakta ve çocuk bedensel ve ruhsal yalnızlığa itilmektedir. Bununla ilgili bir denek (Y. 55, K, okur-yazar değil): *“Ailemin ilgisiz tutumu ve davranışları sevgisiz bir ortamda yetişmem cahil kalmama sebebiyet verdi”*. Bir diğer şahıs ise (Y. 48, E, Lise): *Anne-babamın isteklerime hiç bir denetim ve sınırlama getirmeksizin kabul etmeleri neticesinde bulunduğum çevrede çok gelgitlere sebebiyet verdi. İsteklerim kabul görmeyince hırçın bir birey haline geldim. Dinle ilgili öğrendiklerim çevreden kulaktan dolma şeylerden ibaret. Dolayısıyla kendimi dindar veya değil diye tanımlıyorum.”* Görüldüğü gibi anne-babanın bu tutum ve davranışları çocuğu ruhsal ve bedensel yalnızlığa sürükleyebilmektedir.

İlgisiz ve umursamaz tutum, anne babanın çocuğunu tek başına bırakma, görmezlikten gelme şeklinde dışlaması anlamına da gelir. Çünkü duygusal sömürüye yol açan bu yaklaşım da anne-baba ve çocuk arasında bir iletişim kopukluğu söz konusudur (Yavuzer, 2016: 33). Böyle aileler de çocuğun dünyasına girmek gibi bir uğraşı da yoktur. Bu durumda anne- babanın çocuğa iyi bir model de olması da düşünülemez (Sayar, Bağlan, 2015: 127). Zira bu yaklaşım, çocuğa karşı ilgisiz, maddi ve manevi ihtiyaçlarına karşı duyarsız, kontrolü gevşek ebeveyn tutumudur. Dolayısıyla çocuk ilgi ve sevgiden yoksundur. Kendini boşlukta hissedip, kendi kendini yönlendiremeyebilir (Kaya, 1997: 201). Zira bu durumda çocuk, kendine ve etrafına tahribat verebilir.

Serbest tutumdaki anne-baba, çocuğun doğru veya yanlış davranışlarına karışmaz, hatalarına kızmaz. Dolayısıyla çocuk neyin doğru neyin yanlış olduğunu öğrenemez. Bu tip ailelerde disiplin çok esnek olup, “çocuktur yapar” denilerek menfi davranışlar hoşgörüyle karşılanmaya çalışılır. Çocuk bile bile kırıp dökse de “varsın kırsın” denilerek dayanak bile görebilir (Ay-

dın, 2015: 47). Hatalara karşılık bir yaptırım uygulanmaz, uygulanrsa bile yetersiz olduğu için çocuk tarafından ciddiye alınmaz. Zira cezaların ya ertelendiğini ya unutulduğunu ya da “Bir daha yaparsan karışmam” diyerek geçiştirildiğini geçen deneyimlerinden renmiştir. “Küserim ama”, “yalvarırım yapma!”, “anneni seviyorsan dur!” gibi yalvarma yöntemiyle çocuk yola getirilmeye çalışılır. “Uslu durursan bak sana ne alacağım” diyerek de ödün verilir. Aile de çocuk anne babadan çekineceği yerde anne-baba çocuktan çekinir olmuştur. Çocuk elinde oyuncak olan anne, ağlayarak kendini acındırmaya çalışır (Yörükoğlu, 1993: 200-201). Gittikçe anne-babanın yaptırımlarını kifayetsiz bulan birey, kontrolü eline geçirir ve aileye istediğini yaptırmaya başlar. şayet istedikleri yapılmazsa ağlayıp huzursuzluk çıkarmaya başlar, aksi durumda ise, yani istekleri yerine gelirse daha fazlasını isteyip sonunda şırmarmaya, bencil ve mesuliyetsiz bir şahsiyet haline dönüşmeye (Altınköprü, 1984: 100), başlayabilir.

Bir bireye verilecek en büyük ceza onun varlığını fark etmemektir. İlgisiz ailede yetişen çocukların kinci, geçimsiz, isyankâr, agresif, suça eğilimli ve kuşkulu yetişmesi kaçınılmaz hale gelir. Bu cins çocuklar iyi bir arkadaş grubuna düşebileceği gibi hatalı ve kötü işler yapan bir arkadaş grubuna da düşebilir (Aydın, 2015: 39-40). Bu durumda çocuk adeta bir suç makinesi dönüşebilir.

İlgisiz anne-babalar çocuk yetiştirirken sorumluluk almaktan kaçınarak, çocuklarına karşı isteksiz tavırlar sergilerler. Zira ebeveynlik rollerini benimseyememe, eşler arası uyumsuzluk, kişisel işlerde sorun yaşama, erken yaşta çocuk sahibi olma, çocuk yetiştirmede ciddi bilgi eksikliği, anne babaların çocuklarına karşı ilgisiz ve umursamaz kalmasına sebebiyet vermektedir (Yücel, 2013: 29). Bu İlgisiz anne baba tutumu, çocuğun arkadaş çevresinde sevilmesine, evde veya okulda dikkat çekmek için alışılmadık davranışlar sergilemesine, ailede model alınacak kimse olmadığı için, kendine başka modeller seçmesine, vaktinin çoğunu arkadaşlarıyla geçirmesine ve gençlik yıllarında kötü alışkanlıklar edinmesine (Sayar, Bağlan, 2015: 127-128), neden olabilir.

Aşırı özgür tutum içinde olan anne-babalar ise, çocuğa karşı olağanüstü sevgi göstererek hoşgörölü davranırlar. Dolayısıyla bir kural koyamayarak, hatalarına göz yumar hatta hatalarına bile mâni olamazlar. Hâlbuki bu tip ebeveynler, çağdaş eğitim yöntemini kullandıklarını zannederek bu davranışlarını savunurlar. Oysaki sevmede dengeli hareket etmek gerekir. Zira çocuğun kendi gücünü ortaya çıkarmasına ve kendini tecrübe etmesine müsaade etmemek ne kadar hatalıysa, tamamen kendi haline bırakmak da o kadar hatalıdır. Amaç ne olursa olsun çocuk sevgi ve ilgiden mahrum bırakılmamalıdır (Aydın, 2015: 48-50). Aksi durum ise üzücü ve istenmeyen sonuçların oluşmasına sebebiyet verebilir.

Aşırı Koruyucu Anne-Baba Tutumları

Anne-baba tutumunu aşırı koruyucu olarak tanımlayan on beş denekten dokuzu kadın, altısı erkek. Bunların yedisi okur-yazar değil, dördü ilkököl, ikisi ortaokul, biri lise, biri ise lisan mezunudur. Anne-babalarının tutumunu aşırı olarak tanımlayan katılımcıların biri hariç, hepsi 20-60 yaş aralığındadır. Bunların yedisi dindar, dördü az dindar, üçü kararsız, biri de kendinin dindar olmadığını belirtmiştir.

Bu tip ailelerde çocuğa gerekenden daha fazla ilgi gösterilir. Zira çocuk üstüne titenilmesi gereken bir çiçek gibi devamlı bir himaye çemberi içinde yaşamaktadır. Koruyucu tutum ailenin tümde olmasına rağmen daha çok anne ile çocuk arasında gözlenir. Aşırı koruyucu tutum toplumumuzda sık rastlanan davranışlardan biridir. Bunun sonucunda çocuk, öteki kimselere fevkalâde bağımlı, kendine güveni olmayan ve duygusal kırıklıkları olan bir kişi durumuna gelebilir (Yavuzer, 2015: 138). Eğer bu bağımlılık yaşamı boyunca devam ederse çocuk, aynı davranışı gelecekte eşinden de bekleyebilir.

Anne-babasının bu aşırı tutumda olduğunu açıklayan deneklerin belirttiklerine göre ailelerinin bu tutumlarını çocuklarının din eğitimine de aksettmiştir. Deneklerden biri (Y. 50, E, Lise): *“Aile ortamında dinle ilgili bilgi verilmedi. Babamın da dindar biri olduğunu söyleyemem. Babam ilgilenmiyordu. Annem camiye yaz kursuna gönderiyordu. Bende dışarı çıkıyor belirli bir zaman sonra geliyordum. Zira camide çocukları dövüklerini söylüyorlardı bende çok korkuyordum. Bu durumu mu fark eden annem de göndermedi.”* Ailenin dindar olmasına rağmen, bu üslubu kabullenen bir ailenin ise çocuğun uğrayabileceği menfi durumlar nedeniyle hem gerçek anlamda dini eğitim almasına hem de bir ilkökula gitmesine izin verilmeyen baba-annesinin durumunu şöyle açıklamıştır (Y. 25, K, lisans): *“Baba-annemin çocukluğu dindar insanların arasında geçmiş. Vefat edinceye kadar namazını kılmaya ve orucumu tutmayı ihmal etmezdi. Tesettüre de çok dikkat ederdi. Hafızası çok kuvvetliydi. Namazda okuduğu dua ve sureleri işiterek öğrenmişti. Ama okuma yazması yoktu. Çok üzülüyordu. Babasını rahmetle anmasına rağmen okula ve Kur’an-ı Kerim öğrenmeye (erkeklerin içine gidipte...), gerekçeyle göndermediği için her anlattığında çok üzülürdü.”* Aşırı koruyucu tutum sergileyen bu tip bir aile içerisinde yetişen kişilerin zaman içerisinde bu kaygılarının geçmediği söylenebilir.

Çocuğun yakınında ki aile bireyleri, çocuğun yapması gereken birçok şeyi, çocuk üzülmesin, zorlanmasın, yorulmasın diye kendileri yaparlar (Tuzcuoğlu, 2004: 39). Aşırı koruyucu anne, çocuğuyla öyle bütünleşir ki onun büyüdüğünü ve olgunlaşabildiğini asla kabul etmek istemez. Çünkü bunu kabul ettikleri zaman kontrolü yitireceklerinden korkarlar. Hatta anne, 2 yaşında çatal kaşık kullanabilen çocuğa 8-9 yaşına gelse bile eliyle yemek yedirir, ya-

tağında uyutur, katı gıdadan çok sıvı gıda verir ve suyunu kaynatarak içmesine varıncaya kadar ileri gider. Görüldüğü gibi bu koruyucu davranış çocuğun kendi kendini yöneten bir birey olmasını engeller, sosyal gelişimini zedeleyen ve özgür bir kişilik geliştirememesine neden olabilir (Yavuzer, 2016: 31-32). Bu durum karşısında çocuk, kendini bulunduğu ortama kabul ettirmek için toplumdışı davranışlara başvurabilir.

Koruma güdüsünde olan ailenin temel görevlerinden biri de çocuğun gerekli ihtiyaçlarını yerine getirerek onları çevreden gelebilecek olumsuzluklara karşı korumaktır. Ancak aileler bu durumu abartarak çocuk himayeye muhtaçmış gibi bir algı oluşturulursa, çocuk büyüse bile, ileride aynı davranışı göstermesine sebebiyet verebilir. Öte yandan çocuk ergenlik çağına gelmiş olsa bile kendi kararlarını alamaz, aile de çocuğunun yerine karar hakları olduğunu düşünerek bu şekilde davranmaya devam eder (Aydın, 2002: 60). Bu durumda çocuğun, sorumluluk almaktan çekinen, girişken olamayan, özgüveni zayıf, kendi yapması gereken işleri başkasının yapmasını bekleyen, uyuşuk kişilikler sergileyen (Canat, 1985: 29-30), bireyler olmasına sebebiyet verebilir.

Zira aşırı titiz ve kol kanat geren anneler çocuklarının her davranışında, "Ben yanında olmasam sen bir şey beceremezsin, sen bırak, yapamazsın, ben yapayım" demek çocuğun kendine olan güven duygusuna ve kişilik gelişimine engel olur (Aydın, 2015: 44). Bu tip anne-baba, çocuğunun hep yanlarında olsun isterler (Yörükoğlu, 1983: 140-141). Eğer çocuğun kendine olan güvenini sağlamak, psiko-sosyal olgunluğunun gelişimine yardımcı olmak, girişimci ve sosyal bir kişi olarak yetişmesine imkân sağlamak isteniyorsa, yeterli kas gelişimine sahip olduktan sonra çocuğa kendi kendine yemek yemesi, giyinip soyunması, arkadaşlar edinebilmesine imkân sağlanmalıdır. Bilakis karşın davranışlar çocuğun psiko-sosyal gelişimini önleyerek, çocukluktan itibaren gelecekte bağımlı bir birey olmasına neden olacağı gibi (Yavuzer, 2016: 32), kendini idare etmesi uzun yıllar alacak, toplum içinde bireysel hareket edememesine sebebiyet verecektir (Sayar & Bağlan, 2015: 129). Çünkü aşırı koruyucu olma ve kendini ifade etmesine izin vermeme gibi davranışlar sonucunda; çekingen, kararsız, başkaları tarafından yargılanma korkusu içinde bulunan, kendine itimsiz, yetenekleri ve becerileri olmasına karşın onları ortaya koyamayan, sosyal çevreye uyum sağlamada bocalayan mutsuz çocukların ortaya çıkmasına sebebiyet (Aydın, 2015: 44-45), verebileceği söylenebilir.

Ailelerin bu kadar himayeci ve müdahaleci davranmalarının sebepleri; tek çocuklu ya da evin en küçük veya en büyük olan çocukları, ebeveynin yaşlılık döneminde dünyaya getirdiği çocuklar, nine ve dedeleri tarafından hususi olarak sevilen çocuklar, uzun bir bekleyişin ardından doğan çocuklar, çocu-

ğün ölen bir kardeşinin ardından doğması veya ciddi bir hastalık geçirmiş olması, karı-koca arasında meydana gelen anlaşmazlıklar vb. (Çaplı, 1993: 98; Şendil, 2003: 176), durumlar ailelerin bu değin himayeci ve müdahaleci davranmalarının nedenleri arasında sayılabilir.

Baskıcı ve Otoriter Anne-Baba Tutumları

Anne-baba tutumunu baskıcı ve otoriter olarak tanımlayan on bir denekten yedisi kadın, dördü ise erkek. Bunların altısı okur-yazar değil, ikisi ilkokul, ikisi ortaokul, biri ise lise mezunudur. Ebeveynlerinin tutumunu baskıcı ve otoriter tanımlayan katılımcıların hepsi 20-60 yaş aralığındadır. Bunların dördü dindar, üçü az dindar, üçü kararsız, biri de kendinin dindar olmadığını belirtmiştir.

Çocuğu devamlı baskı altında, bir düşünce için yetiştirmeye çalışan, onun arzularını dikkate almayan bir yaklaşım içinde olan aile modelidir. Bu tip aileler de çocuğun sorumluluk almasına izin verilmez, hayatının tüm ipleri ailelerin elindedir. Böyle baskıcı ve otoriter tutum, çocuğun kendine olan öz güvenini ortadan kaldıran ve onun kişiliğini hiçe sayan bir tutumdur. Bu yaklaşımı yadırgamayan ailelerde, din eğitimi veriliyorsa bile aynı tutumun sergilenebildiği görülebilmektedir. Zira bu mevzuyla ilgili deneklerden birinin şu ifadesi bunu desteklemektedir (Y. 60, E, İlkokul): *“ Babam din eğitimi almamla ilgili devamlı benimle ve kardeşlerime ilgilenirdi. İşten eve geldiğinde camiye gidip gitmediğimizi sorar, akabinde de bize çaktırmadan anneme teyit ettirirdi. Eğer bir aksaklık varsa bir daha tekerrür etmesi durumunda cezalandıracağını söylerdi. O gün için zoruma gitse de bugün dindar olduğumu ailemin bu tutumuna borçlu olduğumu düşünüyorum.”* Bir diğer birey ise şöyle ifade etmektedir (Y. 42, K, Lise): *“Annem namaz kılmamız hususunda bizi zorlardı. Biz itiraz veya gevşeklik gösterdiğimizde annelik hakkımı helal etmem derdi. Aynı zamanda çevremizde namazlı niyazlı komşuların çocuklarıyla arkadaşlık yapmamıza dikkat ederdi. Ben ve kardeşlerim öylece namaz kılmaya başladık. Şimdiki mütedeyyin oluşumda çevremizin etkisinin de olduğunu düşünmekteyim.”* Deneklerin söylemlerine bakıldığında, dindar olmasında ailesi ve çevresinin önemli bir katkı yaptığını söyleyebiliriz. Bir başka bireyin söylemlerinden de anlaşılacağı üzere bazen de bunun aksi olabiliyor (Y. 35, K, İlkokul): *“Ailem bizi zorla sabah namazına kaldırırdı. Uykudan uyanıp abdest alıp namaz kılmak çok zorumuza gidiyordu. Kardeşimle birlikte banyoya gider abdest alıyormuş havası verir gelip namaz kılıyormuş gibi yapardık. Uykumuz kaçmasın diye böyle yapardık. Bir taraftan da babam annem görür cezalandırır diye korkardık. Bir hayli zaman içimde o ürkek ve aşırı baskıyı atamadım. Dolayısıyla dindarlık konusunda kararsızım.”* Bu konuyla ilgili bir denekte hislerini şöyle ifade etmektedir (Y. 25, E, Lise): *“ Din eğitimi veren bir okulda yatılı kalıyordum. Sabahları namaza oradaki nöbetçi hoca kaldırıyordu. Yatakhaneye gelir ışıkları yakar,*

elindeki demir sopayla ranzaların baş tarafına hızlıca vurarak namaza kaldırmaya çalışırdı. O'nun bu tutumu ben ve benim gibi bazı arkadaşlarda namaza karşı bir ilgisizlik meydana getirdi. Okul bittikten sonrada bir hayli zaman namaz kılmadım."

Yukarıda örneklerini gördüğümüz bu duruma gerek geleneksel aile yapımızda gerekse yanlış eğitim anlayışımızda yoğun bir şekilde rastlanabilmektedir. Bu tutumda aile sert bir disiplin uygular ve çocuk her kurala uymak mecburiyetinde bırakılır. Anne ya da babanın ya da her ikisinin baskısı altında kalan çocuk, suskun, uslu, kibar, dürüst ve özenli olmasına karşılık küskün, uyuşuk, ürkek, aşırı hassas (Yavuzer, 2016: 28), başkalarının etkisinde kalabilen bir yapıya dönüşebilir.

Görüldüğü gibi bu tutumdaki anne-baba, çocuğunu kendi tasarladığı bir düzene göre büyütmek ister. Bundan dolayı çocuk devamlı kontrol altındadır ve çocuğun küçük hataları ve yaramazlıkları dahi gözden kaçmaz. Bu tutum içinde olan aileye göre çocuğun her davranışı sistemli olmalı, anne babanın aldığını giymeli, onların seçtiği bireylerle arkadaş olmalı, evde ve dışarıda görgü kurallarına uymalı, devamlı ders çalışmalı ve hep iyi notlar almalı (Aydın, 2015: 40), ayıp söz söylememeli ve söylenilene ihmal etmeden yapmalıdır.

Ebeveyn devamlı çocuğun işine karışan bir tutum sergiler, her yaptığına müdahale eder, çocuğun hata yapmasına fırsat vermezse, bu da çocuğun ileri yaşlarda hayatın sıkıntıları karşısında dayanıksız olmasına sebep olabilir (Sayar, Bağlan, 2015: 126-127). Görüldüğü gibi bir yanda kendi doğal eğilimleri, diğer taraftan ailesi tarafından kendinden istenenler karşısında bir kıskaç gibi sıkılan çocuk, bunılır ve kurtulmanın yollarını aramaya başlar. Ancak her girişimi baskılara, cezalara veya azarlamalara sebep olur. Anne baba baskısı altında kalan çocukların uyuşuk bir şahsiyet geliştirmelerine veya psikolojilerinin bozulup, kolay kırılabilen bir kişiliğe bürünmelerine sebebiyet verebilir (Altınköprü, 2004: 114). Baskıcı ve otoriter anne-baba tutumunda cezalar aileden aileye farklılık gösterse de amaç aynıdır. Çocuk ne pahasına olursa olsun yola getirilmelidir. Bu yöntemlerde dayak, kınama, töhmet, gözdağı veya sert bir bakış şeklinde kendini gösterebilir. Zira bu şekilde katı bir disiplin, bunalan, sıkılan dar bir kıyafet gibi çocuğu sarar. En doğal hakları bile usluluğu karşılığında çocuğa mükâfat diye sunulur. Öte yandan çocuk, anne babasının eleştirisinden çekinir ve attığı her adımda hata yapma endişesi yaşar. Duygu ve düşüncelerine önem verilmediğini (Yörükoğlu, 1993: 199-200) ve kendine güvenemediği için korkak hareket ederek yanlışlarını saklamak için yalan söyler ve yalanı ünsiyet haline getirebilir. Baskı altındaki çocuk veya yetişkin, sözlerine ve girişimlerine sınır koyar. Unutulmamalıdır ki bir çocuğun başarısızlığı tatması onun gelişimi açısından çok önemlidir (Aydın, 2015: 41-42). Çünkü baskı altındaki çocuk yanlış yapma hakkı olmadığını bildiği için hiçbir şey yapmamayı tercih eder, bu da çocuğun ilerde hür bir birey olmasına engel olabilir.

Otoriter anne-babalar, çocuklarını sözlü olarak cesaretlendiremezler. Sözlerinin doğru olarak kabul edilmesi gerektiğine inanırlar. Bu durumda korkusundan dolayı ailesine boyun eğen çocuk, duygu ve düşüncelerini daha da çok bastırır ve öfke ve kızgınlık duygularını açık bir şekilde ifade edemez. Bu da aile içinde erkekten kadına, büyükten küçüğe ve güçlüden zayıfa yönelik bir fiziksel cezalandırma olduğunda aile bireyleri arasında sevgi duyguları yok olur ve ilişkiler de korku ve kızgınlık duyguları egemen durumuna geçer. Bu gibi bir ailede iletişim tek yönlü işlemektedir (Kulaksızoğlu, 2004: 122). Zira baskı altındaki çocuklar ekseriyetle isyankâr tavırlar sergileyebilir ve çocukta aşağılık duygusunun oluşmasına neden olabilir (Yavuzer, 2015: 140). Öte yandan isyankâr, inatçı ve huysuz olan çocuğu düzeltmek isteyen aile, problemi halletmek için baskıyı artırma yoluna gidebilir (Sayar, Bağlan, 2015: 127). Bu da çocuktaki asiliği daha da artırarak arkadaşlarıyla geçimsiz ve uyumsuz bir hal almasına sebebiyet verebilir.

Baskıcı ve otoriter ailelerin çocuklarına baskı uygulamalarının esas nedeni kendilerini toplumsal otoritenin temsilcisi olarak görmeleri ve geleneksel düzeni devam ettirmek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Zira baskıcı ve otoriter ailenin verdiği eğitimde çoğun eğitim seviyesi düşüktür. Çünkü çocuk eğitime ile alâkalı bilgi ve birikimlerinin eksik olması, onlara gerektiği gibi alâkadar olamamalarına sebebiyet vermektedir (Yücel, 2013: 28).

Aşırı otoriter bir ailede yetişen çocuklarda görülen davranışlar şu şekilde özetlenebilir: -Stresli, saldırgan, tedirgin çocuklardır.

- Anne babadan nefret ederler.
- Kendilerine güvensizdirler.
- İnsanlarla iyi geçinemeyen, sınırlarına hâkim olamayan bir yapıdadırlar.
- Sürekli eleştirildiği için aşağılık duygusu sahiplerdir.

- Otoriteden nefret eden, bir takım korku ve kaygıları olan, arkadaş edinmekte zorluk çeken, üzgün, hiçbir şeyden tat alamayan bireyler haline gelebilirler.

-Sessiz çekingen başkalarının etkisinde kolayca kalabilen çocuklardır ve genelde başkalarının kararlarını uygularlar.

-Dış kontrol etkisinde oldukları için yaşamları sanki kendi yaşamları değil de çevrelerinin yaşamlarıymış gibi hissederler (Çaplı, 1970: 105-106).

Anne Babaların Çocuklarına Karşı Tavırlarını Etkileyen Faktörler

Anne-baba-çocuk ilişkisi, temelde anne ve babanın tutumlarına bağlıdır. Çocuklar arasında uyum bozukluğuna yol açan birçok vakaya, yeterince ve uygun olmayan anne-baba-çocuk ilişkilerinin sebep olduğu söylenebilir. Zira anne-babanın tutum ve davranışlarını oluşturan nedenler incelendiğinde tüm

tavır alışlarda olduğu gibi, anne-babaların çocuklarına karşı takındıkları tavrın bir öğrenme ürünü olduğu görülür. Dolayısıyla aile içinde eşler arasında ki ilişki, çocuklara karşı takınılan tavrı etkileyen bir başka faktördür. Bütün bunların dışında, anne ve babanın kendi çocukluk yıllarındaki deneyimleri, şimdiki tutumlarında etkili olabilir. Çocukluk yıllarında kendi anne babasıyla sağlıklı bir etkileşim kuramayan, yeterli sevgi göremeyen bir baba ya da genç kızlık yıllarında aşırı baskı altında büyümüş bir annenin tutumları, bu kötü deneyimleri nedeniyle olumsuz olabilir.

Anne ve babaların, çocuklarına karşı tavırlarını etkileyen başlıca faktörler şöyle sıralanabilir:

Anne-babanın, zihninde ki çocuk modeliyle oluşan beklentinin, dünyaya gelen çocukla uygun olmamasından doğan hayal kırıklığı sonucu, anne-babada reddetme tavrı gelişir.

Toplumun kültürel değerleri, çocukları yetiştirme konusunda anne-babaların tutumlarını etkiler.

Anne baba olmaktan haz duyan ve sorumluluklarını yerine getiren ebeveynlerin çocuklarına karşı takındıkları olumlu tavırlar, çocuklarını nasıl yetiştireceklerini bilemeyen, kendilerini güvensiz ve yetersiz hisseden anne babaya oranla, daha başarılı ve olumludur.

Çocuklarının sayı, cinsiyet ve kişilik özelliklerinden memnun olan anne-babalar, memnun olmayanlara oranla, daha uygun tavırlara sahiptirler.

Anne- babanın kendi çocukluk yıllarında yaşadığı olumlu veya olumsuz deneyimler tutumlarını etkiler.

Eşler arasında ki iletişim kopukluğu ve çatışmalar olması.

Anne babanın zor koşullar altında yetişmesinden dolayı hayata geçiremediği yeteneklerini, ilgilerini, kendi çocuğu olduğunda çocuğunu tanımadan ilgi ve yeteneklerini saptamadan kendi arzuları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaları. Örneğin, çocuğuna bale, folklor, yabancı dil öğrenmesi için dersler aldırması (Yavuzer, 2015: 136-137), gibi durumlar sayılabilir.

Anne Baba Tutumlarının Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi

Bireyin dinî gelişimi, onun psikolojik, sosyal, zihinsel ve şahsiyet gelişimini yakından etkilemektedir. Bu nedenle bireyde sağlıklı bir dinî gelişim olması yalnız salim bir kişilik ve ahlak gelişimi ile mümkün olabileceği söylenebilir. Sağlam bir karakter gelişiminin temelleri ise çocukluğun ilk beş yılında (Yavuzer, 2005: 111; Kağıtçıbaşı, 1988: 249), oluşmaktadır.

Elbette ki din, insanın hem bu dünya da hem de ahirette mutluluğa ulaşmasına yardım eder (Dodurgalı, 2010: 25). Dolayısıyla bireyler toplumun temel değerlerini nesillerine aile kurumu ile aktarırlar. Hepimiz hemen hemen

ilk dini bilgiyi ve ahlaki tutumları ailemizden öğrenmişizdir. Bunun için çocuklar eğitilirken önce çocuğun ruhsal ihtiyaçlarının karşılanmasına dikkat edilmelidir. Bu ihtiyaçların da sevgi, özgürlük ve disiplin olduğu söylenebilir. Çünkü birey bebekken en çok sevgiye ihtiyaç duyar, daha sonra ki yıllarda ise sevgiyle birlikte özgürlük ve disiplinli olma durumu söz konusu olur (Yörükoğlu, 1983: 129). İnsanın fıtrata dikkate alındığında, insan fıtratının sevgi ve merhamet duygusu ile yaratıldığı görülür. O halde insanda bu iki duyguyu dinamik tutulması gerekir. Zira bunlar aile binasının temelidir. Sevgi ve merhamet mekanizması ile hem aile, hem de çocuk kendini güven içinde hissedebilir (Özbek, 2010: 321-322). Bundan dolayı sevgi ve merhamet duygusunu zedeleyecek her türlü tutum ve davranıştan çekinmek gerekir.

Dini yaklaşım, kişinin din ile ilgili, duygu düşünce ve davranışlarını ortaya koyar. Dolayısıyla kişinin din ile ilgili birikim ve inançları, duyguları ve tutumları onun dini davranışını oluşturur (Peker, 2010: 146-147). Zira tutumlar, davranışların belirleyicisi olduğundan, dini tutum kişinin dinsel yaşamına ve davranışlarına rehberlik eder (Kaya, 1998: 45). Din eğitimi boyutu ise, doğum öncesine kadar uzanmaktadır. Kültürümüzün genç nesle aktarılması için din eğitimi gereklidir. Örf, adet ve geleneklerimiz içinde İslam dininin şekillendirdiği çeşitli motifler vardır. Bunların doğru bir şekilde anlaşılabilmesi ancak din eğitimi ile mümkündür. Bu nedenle anne karnında çocuğun helal gıda ile beslenmesini temin etmek, doğduktan sonra da helal süt ve lokma yedirmek çocuğun ilerleyen yaşamında psikolojik yaşamını etkileyecek, mayasında, karakterinde etkili olacaktır. Bu da yeni doğan çocuğun kulağına ezan okumak, ona iyi bir isim vermek ve çocuğun nasıl inanacağına rehberlik etmek (Bayraklı, 2005: 181), gibi davranışlar bu uygulamalardan sayılabilir. Çocukta Allah inancının ilk belirtileri 3-4 yaşlarında kendisini gösterir. Henüz soyut düşünemeyen çocuk, Allah'ı somut ve güçlü bir insan olarak düşünür. Allah'ı insana benzeterek tasavvur etme (antropomorfizm) çocuk dönemi Allah inancının en önemli özelliklerindedir. Bu dönemde çocuk soyutu düşünemediği için, Allah'ı yüce kişi, büyük güçlü kişi, yaşlı, uzun, ak sakallı, çevresine ışık saçan somut bir varlık olarak düşünmektedir (Akt: Kılavuz, 2011: 37). İlk çocukluk evresinde, çocuk, dini kavramlar hakkında çeşitli sorular sorar ve aldığı cevaplara düşünmeden, şüphelenmeden ve itiraz etmeden inanır. Bu durum çocuğun kolay inanırlık özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu yaşlardaki çocuklarda görülen dinin en belirgin özelliği, hemen hemen her söylenene inanmaktır. Bu dönemde çocuk, inancının nedenini araştırmaz. Çocuğun duyguları, düşüncelerine oranla daha yaygın ve belirgindir; bu bakımdan çocuk, inancı akıl yürütmeden kabul eder. İnanmaya hazır durumda olan çocuk, düşünmeden, şüphelenmeden ve itiraz etmeden söylenenlere içtenlikle inanır ve çeşitli sorularla dini hayata girmeye çalışır. Bu evrede çocuk her konuda olduğu gibi, dini konularda da bir takım sorular

sorar. Allah, melek, cin, şeytan, ahiret, namaz, oruç, günah, sevap, cennet, cehennem gibi dini kavramlar hakkında sorular sorarak, bilgi edinmeye çalışır. İşte bu durumda yetişkinler ve eğitimcilere düşen görev, onların bilgi açlığını gidermek için sordukları sorulara, onların zihinsel gelişimlerine uygun ve anlayacakları şekilde cevaplar vermeleri gerekir (Akt: Şimşek, 2004: 212-213).

Beşerde din duygusu ve inanma isteği yaradılıştan var olan bir olgudur. Oysaki dini duygu, düşünce ve tutumların biçim kazanması çevrenin tesiriyle oluşmaktadır. Zira çocuk, iki üç yaşından itibaren çevreyi tanımaya, ailesinde gördüğü dini duygu ve düşünceleri gözlemlemeye ve taklit ederek dini davranışları öğrenmeye başlar (Kaya, 1998: 49). Şu halde anne babaların evlatlarından istedikleri duygu, düşünce ve davranışları öncelikle kendileri benimsemeli ve onlara; mesela, yemekten önce elini yıkamalısın, “besmele” çekmelisin gibi davranışları belletmek istiyorsa bunu kendisi yaparak model olmalıdır. Çocuklar yapmadığında ise, sabırlı anlayışlı olunmalı, onlarla inatlaşmak yerine bu davranışın neden yapılmaması gerektiği çocuğa anlatılmalıdır (Ayhan, 1971: 410-411). Aynı zamanda bu kurallar benimsetilirken kız ve erkek ayrımı yapılmamalıdır (Özbek, 2010: 325; Dodurgalı, 2010: 166-167). Ama bu duruma dikkat edilmezse çocukta davranış bozukluğu ve kıskançlık duygusunun oluşmasına sebebiyet verilebilir

Ailelerin haiz olduğu inanış çocuklarına müspet ve güvenli bir bakış zaviyesi kazandırır. Ancak inancın olmadığı yerde, yaşamın gayesi noksan kalır ve bu da bireylerin bunalıma götürmesine sebebiyet verebilir. Zira inanış sayesinde aile ve aile fertleri, kazanılan dini ve ahlaki değerlere kavuşabilir (Köylü, 2012: 306). Buradan da anlaşıyor ki ebeveynin dini yaklaşımları, düşünceleri onları örnek alan çocukları tarafından benimsenmekte ve birbirini seven, güven duygusu olan, sosyal ve dengeli davranışlar sergileyen bireyler olarak yetişmektedirler.

Diğer taraftan çocuğa namaz ve oruç gibi ibadetler sevdirilerek öğretilmeli ve bunun için armağanlar verilerek, dini gün ve gecelerin de çocuğun zihninde severek hatırlanmasına yardımcı olunmalıdır (Ayhan, 1971: 411-412). Bunla birlikte bilgi verirken uzun uzadıya öğütler vermek yerine, kısa öğütler verilmeli, fikirler sade ve kolay olmalı, öğrenebilecekleri ortam hazırlanmalıdır. Çocukların olumsuz ve hatalı davranışlarına vurgu yapmak yerine, iyi ve güzel olanlara işaret edilmelidir (Köylü, 2012: 314-315). Diğer taraftan anne-babalar çocuklarına kaldıracabilecekleri kadar sorumluluk vermeli, aksi durumda çocuk hırçın, huzursuz ve mutsuz olabilir (Özbek, 2010: 334-335). Aynı zamanda çocuğun görüş ve kararlarına önem verilmelidir ki çocuğun, ilerleyen senelerde uygun kararlar alabilme yeteneği gelişsin (Aydın, 2015: 299). Zira çocuklarla iletişim kurarken içten ve samimi olmak gerekir. Çünkü açık ve anlayışlı iletişim kurulduğunda, çocuk kendisinin anlaşıldığını hissediyor

(Çamdibi, 1999: 138). Aksi bir durumda ise, iletişim kesilir veya savunucu bir iletişim başlar.

Aile bireyleri, din eğitimi psikolojik, pedagojik esaslar dâhilinde çocuğun fiziki ve zihinsel durumuna göre vermeli ve onlara model olmalıdır (Köylü, 2012: 320). Zira dini yaşantıların olduğu ailelerde çocukların din duygularının erken uyandığı ve anne-babanın dini tutum ve davranışları çocuklar tarafından örnek alındığı ortaya çıkmıştır (Kılavuz, 2011: 55-56). Bununla birlikte çocuğun davranışlarına sık sık müdahale edilmeden davranışlarını kendi tecrübeleriyle bulmasına yardımcı olunmalıdır. Aksi halde çocuğun gelişim ihtiyaçlarını ve yeteneklerini dikkate almayan, çocuğa itimat vermeyen kaba bir otorite de çocuğu hırpalar, yeteneklerinin ortaya çıkmasına engel olduğu gibi, kişilik problemlerine de sebebiyet verebilir (Çamdibi, 1999: 132). Ancak katı dini kurallar içinde yetiştirilen çocuk, kendi dışında bazı kurallara göre yargılanacağına ya da mükâfatlandırılacağına inanmak zorunda kalır. Baskıcı ve bilinçsiz din öğretiminin baskın olduğu aile ortamında yetişen çocuk, kendi yaşam ve tecrübelerini zenginleştirecek, iç ve dış dünyasını araştırıp keşfedecek bir tutum yerine, körü körüne taklit etmeyi, belletirilen biçimsel dini kalıpları yerine getirip ardında yatan asıl hedefin ne olduğunu bilmeden davranmayı kabul eder (Apaydın, 2001: 331-332).

Çocuk nihai çocukluk aşamasında, dinin birtakım sorularını daha rahat anlamaya ve öğrenmeye ve kendine göre değerlendirmeye başlar. Öte yandan bu dönemde ki çocukların zihinsel gelişimine paralel olarak gelişen düşünceleri, tenkitçi ve sorgulayıcı bir duruma dönüşebilir. İlk çocukluk aşamasında, kuşkusuz ve itirazsız olarak kabul ve taklit ettikleri davranışları, son çocukluk döneminde akıl süzgecinden geçirerek ikrar veya reddederler. Özellikle bu evrede, çocuğun dini gelişimine etki eden en önemli faktör aile olduğu (Şimşek, 2004: 214), unutulmamalıdır.

Çocuğun gelişim aşamalarında, eşlerin uyum içinde geçinmeleri, istisnai bir önem taşır. Birbirleriyle didişen, aile ve çevreyle sağlıklı bir iletişim kuramayan anne-babaların çocukları pasif, çekingen, korkak veya saldırgan hale gelebilir (Çamdibi, 1999:1 34). Zira Hz. Peygamber, çocuğun kişiliğini olumsuz etkileyecek sözlü ve fiil müdahalelerden sakınmış, bunun yerine yol gösterici, rehberlik edici ve hoşgörülü bir tutum sergilemiştir (Koç, 2016: 320). Diğer taraftan kitle iletişim araçlarının, çocukların hayal dünyalarını etkileyen, hayallerine ve heyecanlarına hitap eden bir etkisinin olduğu da unutulmamalıdır. Çocukların izledikleri filmler, okudukları kitaplar, dinledikleri müzikler, çocukların hayal dünyalarına girmekte ve onlara belli kavrayışlar, değer ve tutumlar kazandırarak onlara yön vermektedirler (Aydın, 2015: 207-209). Bu sebeple kitle iletişim araçları kullanılırken daha titiz davranılarak çocuk gözetim altında bulundurulmalıdır.

Çocuklar üzerinde aileden sonra etkileyici olan diğer bir faktör de arkadaş çevresidir. Çocuğun duygusal aşamalarında başarması gereken önemli bir konu, öteki çocuklarla, yani arkadaşları ile karşılıklı iletişime girmesini öğrenmektir. Arkadaş çevresinin seçimi ve uygun bir şekilde oluşturulması, çocuğun soysal gelişimi açısından oldukça önemlidir. Çocuğun soysal gelişimi açısından arkadaşlarının etkisi ve bu alanda yaşanan soysal etkileşimler, çocuğun soysal hayatı için çok önemlidir. Kısacası her çocuğun soysal gelişimi için olumlu arkadaş çevresi oluşturulmalıdır.

Umumiyetle anne-babalar çocuğun yaşı küçükken arkadaş seçiminde etkili olurlar. Çocuklar birçok şeyi oyun onadığı vakit harcadığı bu çevreden bilerek ya da bilmeyerek öğrenirler. Çocuklar tabi ki soysal gelişimi sağlamak için bu tarz akran gruplarına katılmalıdır. Lakin çocuk, bu arkadaş gruplarından kötü alışkanlıkları kazanabilmektedir. Bundan dolayı aileler arkadaş çevresi konusunda dikkatli olmalı ve çocuklarına rehberlik etmelidirler (Kılavuz, 2001: 62-63). Anne ve babalar çocuklarının arkadaş seçimlerinde yukarıdaki özellikler doğrultusunda yönlendirici olmalı, arkadaşlık ilişkilerini yakından izlemeli ve gözlemleyerek, yanlış ilişkilere izin vermemelidirler. Anne ve babalar çocuklarının arkadaşlarını zaman zaman evlerine davet etmeli ve imkân bulduklarında çocuklarının arkadaşlarının aileleri ile tanışmalı ve karşılıklı ev ziyaretlerinde bulunmalıdırlar.

Sonuç ve Öneriler

Kişinin dinî gelişimini ele alan araştırmalara baktığımızda ebeveynin ve diğer aile bireylerinin davranışlarının çocuk üzerinde çok etkili olduğunu görürüz. Zira anne-baba tutumlarının çocuklar üzerinde zihinsel, fiziksel, duygusal ve psiko- soysal etkileri vardır. Bilhassa ilk çocukluk dönemi (2-6 yaş) çocuğun bütün gelişim basamaklarının temellerinin atıldığı ve büyük ölçüde biçimlendiği dönem olması sebebiyle dinî gelişim açısından oldukça kayda değerdir. Çocuklar ve gençler, davranışlarını oluşturma yolunda kaçınılmaz olarak büyüklerini taklide çalışmakta ve onları örnek alarak kişiliklerini geliştirmektedirler. Dolayısıyla çocuk, ailesinde örnek aldığı kişinin ahlâkî tutum ve davranışlarından daha çok etkilenecek, bu davranışları ilgi ve dikkatle karşılayarak kabullenir. Bu dönemde ebeveynler, çocuklarını yetiştirirken dikkatli olmalı, onların dinsel iletişim ve kişilik gelişimlerini dikkate almalıdır. Çalışmayla ulaşılan diğer sonuçlar ve bazı önerileri şöyle sıralayabiliriz:

1. Anne babasının tutumunu demokratik olarak tanımlayan ve aile bireyleri arasında dini yaşama şahit olmuş çocukların dini yaşama karşı müspet bir yaklaşım gösterdikleri ve kendilerini dindar olarak vasıflandırdıklarını söyleyebiliriz. Bununla birlikte aynı tutum içinde yetişmiş ve aile ortamında dini eğitim görmemiş veya demokratik yöntemi kabullenmekle beraber dindar ol-

mayan ebeveynlerin çocukları ise büyüdüklerinde mütedeyyin kişiler olmadıklarını açıklamışlardır. Bu durumda ailelerin tutumları, ne tam baskıcı, ne tam koruyucu olmalıdır.

2. Anne babasının tutumunu dengesiz-tutarsız olarak tanımlayan ve aile bireyleri arasında dini yaşama yeterince tanık olamamış çocukların dini yaşama karşı müspet bir yaklaşım gösterdiklerini ve kendilerini dindar olarak vasıflandırdıklarını söyleyemeyiz. Zira dengesiz-tutarsız ailelerin çocukları yetişkinliğe geldiğinde bu durum davranışlarına farklı zamanlarda farklı şekillerde etki etmektedir. Diğer bir ifadeyle anne-baba bazen aşırı hoşgörülü ve serbest, bazen engelleyici, baskıcı ve cezalandırıcı tutum içinde olmalıdır.

3. Anne babasının tutumunu mükemmeliyetçi olarak tanımlayan ve aile bireyleri arasında dini yaşama şahit olmuş çocukların dini yaşama karşı müspet bir yaklaşım gösterdikleri ve kendilerini dindar olarak tanımladıklarını söyleyebiliriz. Bununla birlikte aynı tutum içinde yetişmiş ve aile ortamında mükemmeliyetçi yöntemi kabullenmekle beraber yaş ve kapasitesinin üstündeki beklentiler içinde yetişmiş aile çocukları kendilerine olan güvenin azalmasına ve ailenin gözlerinde değersizleşmiş bir birey oluşmasına sebebiyet verebileceğini dile getirmiştir.

4. Anne babasının tutumunu reddedici olarak tanımlayan ve ailenin kendi yetersizlikleri yüzünden reddedici davranışlar gösteren aile bireyleri arasında dini yaşama yeterince yer verilmemiş çocukların dini yaşama karşı olumlu bir yaklaşım göstermediklerini ve kendilerini az dindar veya dindar değilim diye vasıflandırdıklarını beyan etmişlerdir.

5. Anne babasının tutumunu serbest, ilgisiz ve kayıtsız olarak tanımlayan ebeveynler çocuğa karşı ilgisizlikleri onların din eğitimine de etki etmiştir. Anne babasının tutumunu serbest, ilgisiz ve kayıtsız olarak niteleyen bireylerden üç kişi hariç diğerleri az dindar veya dindar olmadıklarını ve ailede din eğitimi almadıklarını belirtmişlerdir.

6. Anne-baba tutumunu aşırı koruyucu olarak tanımlayan aileler, dindar olmasına rağmen, bu tutumları nedeniyle çocukların gerçek anlamda din eğitimi alamamalarına sebebiyet verebilmektedirler. Kendilerini aşırı koruyucu olarak tanımlayanların büyük bir çoğunluğu ise kadınlar oluşturmaktadır. Bunun böyle oluşunu kadınların annelik içgüdülerinden kaynaklanmış olabileceği açısından yorumlanabilir.

7. Baskıcı- otoriter anne baba tutumuyla yetişmiş ve bu üslupla din eğitimi almaya zorlanmış kişilerin, çocukluk ve yetişkinlik yıllarında bu zorlayıcılık karşısında dini yükümlülüklerini zaman zaman istemeyerekten olsa yerine getirdikleri ancak bu baskıcı ortamdaki kurtulduktan sonra ya tamamen terk ettikleri veya çok seyrek olarak yaptıkları tespit edilmiştir.

8. Çocuklara karşı demokratik tutum gösteren aileler onların, zihinsel bakımından olduğu kadar, karakter gelişimi yönünden de gelişmelerine zemin hazırlamalılardır.

9. Aile dinsel davranışların ve ilişkilerin modelidir. Uygun bir dinî iletişim kurmanın ilk şartı da ebeveynin evvela kendi yaşayışıyla çocuklarına model olmasıdır.

10. Çocukta sevgi, ebeveynin sürdürdüğü, tutarlılık, eğilim, algılayış, sadakat, beğeni, düşkünlük ve fedakârlık nispetinde gelişir. Anne-baba çocuklarını sevgiden mahrum bırakmamalı ve onlara daha doğmadan önce başlayan dini eğitimlerini doğduktan sonra da sağlıklı bir şekilde vermelidirler.

11. Baskıcı tutum, çocuğun silik bir kişilik, koruyucu tutum, bağımlı bir kişilik, ilgisiz tutum, yalnız bir kişiliğin oluşumuna dönüşebilir. Bu itibarla anne-babalar çocuklarla birlikteliklerinde dinsel iletişim ve kişilik bakımından düzenli, ölçülü ve hoşgörüyeye dayalı bir disipline haiz olmalıdırlar.

12. Anne-baba çocuğun dinsel iletişim ve kişilik gelişimine katkı sağlayarak, diğer bireylerle bağ kurabilme ve onlarla paylaşabilme yeteneğini geliştirmek için gayret etmelidirler. Zira mükemmeliyetçi tutum, utangaç ve içe dönük bir kişilik, dengesiz tutum, dengesiz bir kişilik geliştirmelerine neden olurken, demokratik tutum, düzenli, toleranslı, güven verici bir şahsiyet geliştirmelerini sağlayabilir.

13. Ailelerin tutumları, ne tam baskıcı, ne tam koruyucu olmalıdır. Diğer sosyal tutum ve davranışlarda olduğu gibi ahlâkî ve dinî tutum ve davranışlar mevzuunda da en çok kendisine benzemek istediği ve örnek aldığı bireylerden etkilendikleri, yapacakları her hareketin ve tutumun çocukları üzerinde olumlu veya olumsuz izler bırakacakları unutulmamalıdır. Ayrıca anne-baba arasındaki karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı olumlu iletişim de çocuk ve gençlerin anne-babayı örnek almalarında önemli bir etken olacaktır. Sosyal maddada aileler ne kadar sağlıklı olursa yetişen nesillerimizde o denli sağlıklı olacaktır.

Kaynakça

- Altınköprü, T. (1999). *Şahsiyet Analizi*, İstanbul: Hayat Yayınları.
- Altınköprü, T. (1984). *Okul Öncesinde Okulda Sosyal Yasamda Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır*, İstanbul: Altınköprü Yayınları.
- Altınköprü, T. (2004). *Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır*, İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Apaydın, H. (2001). *Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi*, Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 12-13. Samsun.
- Arı ve diğerleri. (1995). *"Farklı Ana- Baba Tutumlarının 4-11 Yaş Grubu, Çocuklarında Görülen Problem Durumlarına Etkisinin Araştırılması"*, 10. Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, Ya-Pa Yayın Pazarlama San. Tic. A.Ş. İstanbul.

- Aydın, B. (2002). *Gelişim Psikolojisi*, İstanbul: SFN Baskı.
- Aydın, M. Z. (2015). *Ailede Ahlak Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ayhan, H. (1971). *Ailede Din Eğitimi*, Diyanet İlmî Dergi, Cilt: 10, Sayı: 114-115.
- Bayraklı, B. (2005). *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ailede Çocuk Eğitimi*, (Editör: İbrahim Canan) İslam' da Aile ve Çocuk Terbiyesi (II). İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları.
- Bilecik, S. (2017). *Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi*, Değerler Eğitimi Dergisi Cilt 15, No. 33, 7-38.
- Canat, S. (1985). "*Ergenlik Dönemi ve Bireyselleşme Sorunu*", Adana: XXI. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Bilimsel Çalışmaları, Çukurova, 7-13, Ekim.
- Clark, W. H. (1981). "*Çocukluk Dönemi Dini*", Ankara: Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Çev.: Neda Armaner, C. 24, s.175.
- Çamdibi, H. M. (1993). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazzalî*, İstanbul: MÜİF Yayınları.
- Çamdibi, H. M. 1999). *Aile İçi İlişkiler ve Aile Rehberliği*. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 6.
- Çaplı, O. (1970). *Çocukların Gençlerin Eğitimi*, Ankara: San Matbaası.
- Dodurgalı, A. (1995). *İbn Sina Felsefesinde Eğitim*, İstanbul: İFAV Yayınları.
- Dodurgalı, A. (2010). *Ailede Din Eğitimi*.Ankara:Timaş Yayınları.
- Ersin, B. (2010). "*Lise Öğrencilerinin Suç Eğilimleri ile Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişki*" (Beyoğlu İlçesi Örneği). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı. Yayınlanmuş Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Geçtan, E. (1994). *İnsan Olmak* Ankara: Remzi Kitabevi.
- Güngör, E.(1995). *Ahlak psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, İstanbul: Ötüken Yay., 1. Baskı.
- Güven, S. (2001). *Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri* (2. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç.(1988). *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul: Evrim Basım Yayım Dağıtım, 7. Baskı.
- Kaya, M. (1997). "*Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü*", OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:2, Samsun.
- Kaya, M. (1998). *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Samsun: Etüt Yayınları.
- Kılavuz, M. A. (2011). *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, (Editör: Mustafa Köylü). Gelişimsel Basamaklarına Göre Din Eğitimi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Koç, A. (2016). *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 4.Baskı.
- Konuk, Y.(1994). *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köknel, Ö.(ty.). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, İstanbul: Altın Kitaplar Kitabevi, 11. Baskı.
- Köylü, M. (2012). *Ailede Din Eğitimi*, (Ed. Mustafa Köylü, Nurullah Altaş). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Kulaksızoğlu, A. (2004). *Ergenlik Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuzgun, Yıldız, Eldeleklioğlu, Jale(2005). *Anne-Baba Tutumları Ölçeği*. (Ed. Yıldız Kuzgun ve Feride Bacanlı). PDR'de kullanılan Ölçekler. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özbek, Abdullah. (2010). "*Ailede Dini Sorumluluk Eğitimi, Aile ve Eğitim*"-Tartışmalı İlmî Toplantı-Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Konferans Salonu, 24-25 Nisan, İstanbul, ss. 319-339.
- Özdoğan, B. (2000). *Çocuk Ve Oyun*, İstanbul: Anı Yayıncılık.
- Özgülven, İ.E. (2001). *Ailede İletişim ve Yasam*, Ankara: PDREM Yayınları.
- Peker, H. (2010). *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Sargın, N.(2012). *Çocuklarda Ruh Sağlığı*, Konya: Eğitim Yayınevi.

- Savran, C. ve Diğerleri (1995). "*Ana-Babaların Kişilik Özellikleri İle Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler*", 10. Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi Ve Yaygınlaştırılması Semineri, İstanbul: Ya-Pa Yayın Pazarlama San. Tic. A.Ş.
- Sayar, K. ve Bağlan, F. (2015). *Koruyucu Psikoloji*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Selçuk, M. (1991). *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim, Öğrenme Ve Öğretim, Kuramdan Uygulamaya*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şendil, G.(2003). *Çocuk, Ergen ve Anne Baba*, İstanbul: Çantay Yayınları.
- Şimşek, E. (2004). *Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV, Sayı: 1.
- Tuzcuoğlu, N. (2004). *Bir Aile Olmak, Anne-Baba Olmanın Altın Kuralları*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Tuzgöl, M. (1998). *Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yavuzer, H. (1982). *Çocuk ve Suç*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2005). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2016). *Anne-Baba ve Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz, Y. (2007). *Anne Baba Tutumları ile İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Okul Başarısı ve Özerkliklerinin Gelişimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yörükoğlu, A. (1983). *Çocuk Ruh Sağlığı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (2002). *Çocuk Ruh Sağlığı/ Çocuğun Kişilik Gelişimi Eğitimi ve Ruhsal Sorunları*. (25.Basım) İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yücel, Y. (2013). *Ortaokul Öğrencilerinin Algıladıkları Anne-Baba Tutumlarının, Benlik Saygısı ve Öğrenilmiş Çaresizlik İle İlişkisi*, T.C. Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Effects of Parents' Attitudes and Affairs On Children's Religious Development

(Extended Abstract)

When we look at the studies dealing with the religious development of a person, we see that the behaviors of parents and other family members are very influential on the child. Parents' attitudes have mental, physical, emotional and psycho-social effects on children. Especially the first childhood period (2-6 years) is very significant in terms of religious development as it is the period when all the stages of development of the child are laid and shaped to a great extent. Children and young people inevitably imitate their elders to form their behaviors and develop their personalities by taking them as an example. Therefore, the child is more affected by the moral attitudes and behaviors of the person in his family, and accepts these behaviors with care and attention. During this period, parents should be careful while raising their children, taking into account their religious communication and personality development. We can list other results and some suggestions achieved with the study as follows:

1. We can say that children who define the attitude of their parents as democratic and who witnessed religious life among family members show a positive approach to religious life and qualify themselves as religious. However, the children of non-religious parents who grew up with the same attitude and did not receive religious education in the family environment or accepted the democratic method, declared that they did not become religious people when they grew up. In this case, the families' attitudes should be neither completely oppressive nor completely protective.

2. We cannot say that children who describe their parents' attitudes as unstable-inconsistent and who have not sufficiently witnessed religious life among family members show a positive attitude towards religious life and qualify themselves as religious. This is because when children of unbalanced-inconsistent families reach adulthood, this affects their behavior in different ways at different times. In other words, parents should not be overly tolerant and free, sometimes obstructive, oppressive and punitive.

3. We can say that children who define their parents' attitude as perfectionists and who witnessed religious life among family members show a positive approach towards religious life and define themselves as religious. However, family children who grew up with the same attitude and accepted the perfectionist method in the family environment, and raised with expectations above

their age and capacity, expressed that they could cause a decrease in self-confidence and a devalued individual in the eyes of the family.

4. They stated that the children who defined the attitude of their parents as rejecting and who showed rejection behavior due to the family's own inadequacies did not show a positive attitude towards religious life among the members of the family who did not give enough place to religious life and qualified themselves as being less religious or not religious.

5. Parents who defined their parents' attitude as free, indifferent and indifferent also affected their religious education as their indifference towards their children. Except for three individuals who described their parents' attitude as free, indifferent and indifferent, the others stated that they were not less religious or religious and did not receive religious education in the family.

6. Parents who define their parents' attitudes as overprotective may cause their children not to receive true religious education due to their religious attitude. Most of those who define themselves as overprotective are women. This situation can be interpreted as a result of women's maternal instincts.

7. It has been found that people who grew up with the attitude of oppressive-authoritarian parents and were forced to receive religious education in this style, in their childhood and adulthood, unintentionally fulfilled their religious obligations in the face of this coercion, but abandoned completely or rarely did so after getting rid of this oppressive environment.

8. Families showing a democratic attitude towards children should prepare the ground for their development in terms of character development as well as mentally.

9. Family is a model of religious behavior and relationships. The first condition of establishing an appropriate religious communication is that the parent is a model for their children, primarily through their own life.

10. Love develops in the child in proportion to the consistency, tendency, perception, loyalty, liking, devotion and sacrifice maintained by the parent. Parents should not deprive their children of affection and should give them their religious education that started before they were born, in a healthy way after birth.

11. The oppressive attitude can turn into the formation of a faint personality, protective attitude, dependent personality, indifferent attitude of the child, and a lonely personality. In this respect, parents should have a discipline that is regular, measured and based on tolerance in terms of religious communication and personality in their association with children.

12. Parents should strive to develop the ability to connect with and share with other individuals by contributing to the child's religious communication

and personality development. Zira mükemmeliyetçi tutum, utangaç ve içe dönük bir kişilik, dengesiz tutum, dengesiz bir kişilik geliştirmelerine neden olurken, demokratik tutum, düzenli, toleranslı, güven verici bir şahsiyet geliştirmelerini sağlayabilir.

13. The attitudes of families should be neither completely oppressive nor completely protective. As in other social attitudes and behaviors, it should not be forgotten that in the subject of moral and religious attitudes and behaviors, they are most influenced by the individuals they want to be like and take as an example, and that every action and attitude they make will leave positive or negative marks on their children. In addition, positive communication between parents based on mutual love and respect will be an important factor for children and young people to take parents as an example. The healthier families are in social terms, the healthier our growing generations will be.